

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ
ІНСТИТУТ ПРАКТИЧНОЇ КУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА АРТ-МЕНЕДЖМЕНТУ
Кафедра культурології та міжкультурних комунікацій

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «бакалавр»

на тему:

МІФОЛОГІЧНИЙ ПРОСТІР ПРАДАВНИХ СЛОВ'ЯН ЯК ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Виконала:

студентка 4 курсу, групи БКР-31-9
спеціальності: 034 «Культурологія»
Радчук Ярослава Віталіївна

Науковий керівник:

доктор культурології, професор
Овчарук Ольга Володимирівна

Рецензент:

кандидат культурології, доцент
кафедри
філософської антропології, філософії
культури та культурології
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
Соболевська Світлана Олександрівна

Допустити до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ __ від «__» _____ 2023 р.

Завідувач кафедри _____

(_____) Сергій ЛИТВИН

Київ-2023

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ВПЛИВ ДАВНЬОУКРАЇНСЬКОЇ МІФОЛОГІЇ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ.....	7
1.1. Поняття міфології як первинної форми світогляду.....	7
1.2. Релігійні уявлення та соціально-політичні реалії періоду трипільської культури	15
1.3. Боротьба християнства з язичництвом	25
РОЗДІЛ 2. ВЕЛЕСОВА КНИГА ПРО СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ ЧЕРЕЗ БОРОТЬБУ ІЗ ЗОВНІШНІМИ ВОРОГАМИ ТА КУЛЬТУРНИМИ ВПЛИВАМИ.....	32
2.1. Велесова Книга як цінний артефакт, що підтверджує самобутність української нації	32
2.2. Історичне тло написання Велесової Книги.....	40
2.3. Міфологічні істоти у якості героїв твору.....	42
РОЗДІЛ 3. ПЕРЕГУК ПОДІЙ ДАВНИНИ, ЗОБРАЖЕНИХ У ДАВНІХ МІФАХ ТА ВЕЛЕСОВІЙ КНИЗІ ІЗ ПОДІЯМИ СУЧАСНОСТІ.....	45
3.1. Відображення у давній міфології формування рис характеру українців.....	45
3.2. Спільне у подіях минувщини та сьогодення.....	48
ВИСНОВКИ.....	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	56

АНОТАЦІЯ

Радчук Я.В. Міфологічний простір прадавніх слов'ян як джерело формування української ідентичності. — Дипломна робота на здобуття ступеня «бакалавр» за спеціальністю 034 “Культурологія”. Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Міністерство культури та інформаційної політики України, Київ, 2023. Структура роботи: 3 розділи, 8 підрозділів, 27 джерел.

Метою дипломної роботи є визначення впливу стародавніх міфологічних вірувань на морально-етичні погляди українців, формування їх національного характеру та національної ідентичності.

У першому розділі розглядаються і аналізуються основні напрями формування міфологічних уявлень давніх українців, зародження і розвиток прадавніх релігій часів трипільської культури і їхній вплив на формування національної самосвідомості українців.

У другому розділі послідовно висвітлено історичне тло, коли з'явилася Велесова Книга, аналізуються міфологічні істоти як герої цього твору. Проводиться думка про самобутність української нації, прослідковується багатовіковий процес формування визначальних рис характеру українців.

У третьому розділі пов'язані часи далекої минувшини і сьогодення. З'ясовується, що патріотизм нинішніх українців, незламність і сила духу, відстоювання свободи і незалежності живиться життєдайними джерелами правди, справедливості, поваги до людини, її світосприймання і життєвого вибору, які були характерні нашим далеким пращурам – прадавнім українцям.

Ключові слова: національна самосвідомість, самобутність, національний характер, давньоукраїнська міфологія, світоглядні уявлення, трипільська культура, сакральне значення, культурно-історичний артефакт, історичний процес, національний міф, міф про героїчну боротьбу, боротьба християнства з язичництвом.

ВСТУП

Актуальність даного дослідження полягає в зростанні необхідності самоідентифікації українців за національним чинником та національними рисами, виробленими протягом тисячоліть під впливом різних факторів, що особливо важливо на тлі російського вторгнення на територію України та всієї риторики кремлівських ідеологів на тему відсутності існування української нації як і власне української держави. Хоча проблема національної ідентифікації в принципі не є лише українською проблемою. Проблема національного взагалі, як і національної ідентичності, зокрема, була актуальною у ХХ столітті, особливо серед поневолених або колонізованих народів, а в нинішні часи вона тільки загострилася.

Проблема національної ідентичності - тема, яка останнім часом усе більше розглядається у науковій спільноті, особливо це стосується наукових кіл тих країн, які багато років провели у статусі колоній або страждали комплексом меншовартості через загарбницьку політику сусідів. Щоб позбутися цього комплексу, вчені філософи, соціологи, політологи та психологи аналізують засади, на яких, власне, і розвивається те, що прийнято називати національною ідентичністю – рисою, яка відрізняє одну націю від іншої та допомагає проаналізувати причини соціально-політичних процесів, які виникали і виникають на певній етнічній території або в певному етнічному осередку під впливом чинників, які можна вважати націєтворчими.

Поняття національної ідентичності означає широкий комплекс індивідуалізованих і неіндивідуалізованих міжособистісних зв'язків та історичних уявлень, який становить основу самоідентифікації окремих осіб та груп людей з певною нацією як самобутною спільнотою, що має свою історичну територіальну мову, історичну пам'ять, культуру, міфи, традиції, об'єкти поклоніння, національну ідею.

Оскільки першим світоглядом людства була міфологія, а саме: сприйняття людиною навколишнього світу та своєї ролі в ньому, саме вона відіграла

величезну роль у житті людей на ранніх стадіях їхнього розвитку. Міфи утверджували прийняту в даному суспільстві систему цінностей, підтримували і санкціонували певні норми поведінки. В цьому сенсі вони були важливими стабілізаторами суспільного життя, але цим не вичерпується стабілізуюча роль міфології. Головне значення міфів полягає в тому, що вони встановлювали гармонію між світом і людиною, природою і суспільством, суспільством і індивідом і, таким чином, забезпечували внутрішню згоду людського життя. Ці чинники мали не лише світоглядне значення: вони були також цеглинками, з яких будувалася особистісна і національна ідентичність, оскільки, аналізуючи міфи різних народів помічаємо деякі відмінності у сприйнятті навколишньої дійсності та реакції на неї конкретного суспільства, що не може не вказувати на загальні відмінності світоглядного сприйняття світу між різними етнічними групами.

Чи не найважливішим мотиваційним фактором людської поведінки вважається відчуття індивідом своєї національної ідентичності. Ні один представник конкретної нації не може знати й ніколи не знатиме всіх своїх співвітчизників, але між ними існує анонімна й символічна солідарність надзвичайної і дивовижної сили, особливо в періоди тяжких випробувань. Як специфічна асоціація людей, нація наділена такими джерелами саморозвитку та самозбереження, яких не має жодна інша спільнота. Численні соціальні групи та громадські об'єднання (професійні, економічні, культурні, релігійні та ін.) працюють на її підтримку, але головне полягає в тому, що на її підтримку працює держава. Проблема ідентичності у теоретичній свідомості є дуже неоднозначною, і про це свідчить велика кількість публікацій на цю тему в Україні та країнах Західної Європи. І тут бачимо проблеми в розумінні термінів “ідентичність” (родове поняття), що потрактовується вченими здебільш однаково, та “національна ідентичність” (підпорядковане поняття), різне розуміння якого обумовлено різними тлумаченнями власне поняття нації.

Мета роботи – визначення ступеню впливу стародавніх міфологічних вірувань на морально-етичні погляди українців, формування національного характеру та національної ідентичності.

Завдання дипломної роботи полягає в тому, щоб дослідити:

- 1) релігійні уявлення та соціально-політичні реалії періоду трипільської культури та як вони вплинули на соціально-політичний і національний характер українців;
- 2) боротьбу християнства з поганством та наслідки цієї боротьби для формування світоглядних вірувань давніх українців;
- 3) гартування нації українців у боротьбі за власну ідентичність із зовнішніми ворогами та іншими культурними впливами;
- 4) риси національної ідентичності української нації, що збереглися впродовж віків.

Об'єкт дослідження – міф, міфологія як міфологічний простір прадавніх слов'ян.

Предмет дослідження – давньоукраїнська міфологія як джерело формування української ідентичності.

Практичне значення роботи. Робота допомагає зрозуміти і пояснити філософію міфологічних уявлень прадавніх українців, прослідковує коріння патріотизму нинішніх українців і прагнення до свободи як особистої так і суспільної. Допомагає формувати почуття національної гордості та національної самосвідомості молодих українців.

РОЗДІЛ 1.

ВПЛИВ ДАВНЬОУКРАЇНСЬКОЇ МІФОЛОГІЇ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ

1.1. Поняття міфології як первинної форми світогляду

Світогляд як форма самосвідомості людини і суспільства є постійним супутником людської життєдіяльності на будь-якому етапі історії. Найбільш вивченими історичними формами його є міф та релігія.

Історично першою формою світогляду є міфологія. Вона виникла на ранній стадії суспільного розвитку, в часи, коли людство у формі міфів, тобто оповідей, переказів, намагалося дати відповідь на такі глобальні питання як походження й устрій всесвіту в цілому, виникнення найбільш важливих явищ природи, тварин і людей.

Значну частину міфології склали космологічні міфи, в яких люди намагалися зрозуміти і пояснити, як функціонує природа, як утворювалося і розвивалося навколишнє середовище. Разом з тим, велика увага в міфах приділялася різним стадіям життя людей, зокрема, феномену народження і смерті – явищам незрозумілим, і тому оповитим таємницями, а ще всіляким випробуванням, які підстерігають людину протягом її життя. Особливе місце у світогляді первісної людини посідають міфи про різного роду досягнення та здобутки людей: добування вогню, винайдення ремесел, розвиток землеробства, освоєння нових земель, приручення диких тварин.

В доісторичні і ранньоісторичні часи міфологія грала величезну роль у житті людей. Міфи затверджували прийняту в певному суспільстві систему цінностей, підтримували і санкціонували основні норми поведінки. У цьому сенсі вони були важливими стабілізаторами суспільного життя, але стабілізуюча роль міфології цим не вичерпувалася. Найвагоміше значення міфів полягає у встановленні гармонії між світом і людиною, природою і суспільством,

суспільством і індивідом, а, отже, забезпеченні внутрішньої згоди людського життя.

Б. Маліновський, знаменитий британський етнограф, вважав, що міф у своїй живій первозданній формі - це “не історія, яку розповідають, а реальність, якою живуть”. На його думку, це не вправа для розуму і не джерело художнього натхнення або творчості, а практичне керівництво до дій первісного колективу. Завдання міфу полягало не лише в тому, щоб дати людині якість знання або пояснення; він служив для виправдання певних суспільних установок, для санкціонування певного типу вірувань і поведінки, бо в період панування міфологічного мислення ще не виникла потреба в отриманні спеціальних знань.

Таким чином, міф виступає не стільки первинною формою знання, скільки особливим видом світогляду, специфічним образним синкретичним уявленням про явища природи і колективного життя. У міфі як найбільш ранній формі людської культури об'єднувалися зачатки знань, релігійних вірувань, етична, естетична і емоційна оцінка ситуації. Якщо стосовно міфу можна говорити про пізнання, то слово “пізнання” тут має сенс не традиційного добування знання, а світовідчуття, плотського співпереживання (так ми використовуємо цей термін у висловах “серце дає про себе знати”, “пізнати жінку” і т. д.).

Для первісної людини було неможливо зафіксувати своє знання, так само, як і переконатися в своєму незнанні. Для неї знання не існувало як щось об'єктивне, не залежне від її внутрішнього світу. У первісній свідомості первісних людей мислиме повинне співпадати з тим, що переживається, бо у міфології людина ніби розчинялася в природі, зливалася з нею, була її невіддільною частиною.

Основним принципом вирішення світоглядних питань у міфології був генетичний: пояснення з приводу першооснови світу, походження природних і суспільних явищ зводилися до розповіді про те, хто кого породив.

Як правило, у міфі поєднувалося два аспекти - діахронічний (розповідь про минуле) і синхронічний (пояснення сьогодення і майбутнього). Таким чином, за допомогою міфу минуле зв'язувалося з майбутнім, і це забезпечувало духовний

зв'язок поколінь. Зміст міфу сприймався первісною людиною надзвичайно реальним, таким, що заслуговує на абсолютну довіру.

У найдавніших світоглядних системах всіх народів найзначніше місце займають міфи про природу, оскільки природа була середовищем, яке оточувало людину від моменту її появи на світ і потрібно було пояснити явища, які відбувалися навколо. Найраніше виникли міфи про тварин, походження небесних світил. Пізніше у більш розвинених міфологічних системах були широко представлені космогонічні міфи, або міфи про походження всесвіту та антропогонічні - міфи про походження людей.

Характерною рисою суспільства первісного типу була здатність переносити світосприйняття, якості та почуття людини на природні явища, вбачаючи в природі дію живих сил чи то зооморфного, чи то антропоморфного гатунку. Особливістю стародавніх міфів є обов'язковість сюжету про походження предметів: опис та пояснення зовнішнього світу були тотожні розповіді про його походження, що давало можливість первісній людині задовольнити свій пізнавальний інтерес. Від самого початку міфи були поліфункціональними, бо мали й сакральний (лат.: *sacer* – священний, магічний) характер, тобто були поєднані з релігійними віруваннями.

Предмети природи у міфах не тільки сприймалися живими, одушевленими, до них і ставилися ритуально. Як вказує Мірча Еліаде (1907-1986), в “первісній, або архаїчній, свідомості предмети зовнішнього світу – так же, зрештою, як і самі людські дії – не мають самостійної, внутрішньо властивої їм цінності”.

“Об’єкт уявляється немов вмістилищем чужорідної сили, що відокремлює його з оточення і надає йому смисл і цінність”. Митрополит Іларіон (Іван Огієнко, 1882-1972 роки життя) наводить багато прикладів міфологічних пережитків дохристиянського походження у віруваннях українського народу, особливо що стосується води, землі, дерев, окремих тварин і рослин [7, с.115].

Першим дійшов висновку про те, що міф є стадією розвитку свідомості, яка відповідає певній історичній добі, французький культуролог Л.Леві-Брюль.

Щоправда, він спирався на плідну думку німецького філософа Ф.Шеллінга про міф як продукт народної творчості.

Міфологічній формі світогляду був притаманний антропоморфізм – одухотворення природних сил з людськими, або їх ототожнення. Початок розпаду міфологічних уявлень людини відбувся тоді, коли вона усвідомила, що світ ділиться на світ речей та світ антропоморфних істот. Уособлення ж сил природи (символізм) є пізньою стадією міфу. Цим найбільше характеризувалася антична міфологія.

Одностайною є думка науковців про те, що міф історично є першою формою самосвідомості, яка відокремилася від практики. В цьому і полягають причини його антропоморфізму. Для міфологічного світогляду найхарактернішим є усвідомлення роду як колективної особи, яка переконана в існуванні спільного предка — тотема. В умовах первісного суспільства віра в тотем виявилася напрочуд практичною, оскільки індивіди складали родову цілісність, а отже, були життєвою силою. Насправді, саме в цьому полягає основне призначення світогляду. Крім того, міфологічний світогляд є ретроспективною у минуле, оскільки тотемний предок сприймався як ідеал діяльності. У цьому і полягає секрет міфологічного розуміння історичного часу.

Міфічний епос став фундаментом морально-етичних переконань народу, оскільки в надприродних істотах, богах і героях втілив не лише релігійні, але й моральні ідеали добра і зла. Саме тому ідеали народного епосу не можна потрактовувати лише як художні образи. Вони відображають шлях свідомості народу до морального вдосконалення. За словами дослідника-етнографа Г.Балашева, це не просто гра людської уяви, а «низка подвигів релігійного благочестя, що прагнуло в найкращих своїх мріяннях зблизитися з божеством, уздріти, так би мовити, його безпосередньо. Звідси зрозуміле те величезне значення, яке мали для народу за давніх часів... його поетичні твори: вони замінювали собою і школу, й науку. Під їхнім добродійним впливом протікало все життя людини від колиски до домовини. Немовля біля грудей матері вже прислухалося і звикало до колискової пісні, яку, в свою чергу, співатиме воно

потім своїм дітям. Проводжаючи в останню путь небіжчика, близькі й рідні оплакували його в обрядових голосіннях і були певні, що свого часу і їх проведуть з тими ж голосіннями. Два крайні віки людського життя - старість і дитинство - любо зустрічалися в казці: покоління, яке відходило, переповідало переказ поколінню, яке народилося. Дідусь або бабуся розповідають казку і повчають - діти слухають і навчаються” [1, с.28-29].

Отож, міф не можна розглядати лише як спосіб втілення уявлень наших предків про навколишній світ і своє місце в ньому - це також і форма існування духу, яка відповідала общинно-родовому суспільству, була його світоглядом і як світогляд зумовила його духовні і моральні особливості. З цього погляду міф є ще й історичною передумовою і виток певної філософії. Цієї тези дотримуються автори майже всіх існуючих концепцій походження філософського стилю мислення, а саме:

- *міфогенної*, згідно з якою філософія виникає з міфу внаслідок його внутрішнього розвитку,
- *гносеогенної*, за якою виток філософії вбачається у розвитку пізнання,
- *гносеогенно-міфогенної* концепції, як бере до уваги і роль генези міфологічного світогляду, і роль росту пізнання,
- *соціогенно-міфогенної*, метою якої є синтез попередніх концепцій з урахуванням соціально-економічних та політичних перетворень у традиційному суспільстві, а також перетворень у сфері духу та міфологічного світогляду.

Призму міфологічного світогляду становили общинно-родові зв'язки та зв'язки явищ світу, крізь які проглядаються взаємостосунки олюднених та одушевлених предметів за зразком зв'язків індивідів в общині; так відбувається між родичами, які відчувають та усвідомлюють одне одного, відрізняючи “своїх” від “чужих”. Спочатку душевний взаємозв'язок усіх наявних предметів світу бачиться у його повній тотожності із дійсністю; тому одушевлена частина цих предметів цілком тотожна їх матеріальній суті. О. Ф. Лосев вважає це фетишизмом, який спрацьовує за принцип невіддільності сутності та ідеї

життєво-родинних стосунків речі з оточуючим колективом (іншими словами невіддільності її духу) від фізичного тіла самої речі.

Для первіснообщинного суспільства визначальним способом зв'язку людини з навколишнім світом, її світобачення та світосприймання саме і був фетишизм. Фетишем могла стати будь-яка природна річ, яка ще не стала предметом людської діяльності. Природні властивості таких речей завдяки уявленням члена первісного суспільства отримували надприродне значення, мали надприродну суть та супроводжувалися обрядом освячення, іншими словами, – сакралізацією, завдяки чому ставали соціальними регуляторами стосунків між людьми, втілювали в собі певні соціальні норми. Дуже часто такі фетиші, як тварини, так і рослини, ставали тотемами, що уособлювали першородичів общини, які мали спільне для її членів ім'я — “син змії”, “донька орла” тощо. Більшість науковців, які досліджували тотемізм сходяться на думці, що тотем виступає не стільки як божество, скільки як прародич, покровитель общини, той, хто охороняє культ предків, наглядає за виконанням традицій конкретної общини. На перших порах визначальною для суспільства була система табу, а саме: заборона вбивати і поїдати тварину чи рослину, яка була тотемною. З часом значення табу неймовірно розширилося. Вони стали заборонами деяких форм поведінки членів суспільства, які пізніше перетворилися на суспільні норми та закони. Сюди можемо віднести, наприклад, заборону кровозмішання, замахів на главу общини, а також заборону на форми діяльності, які виходили за межі традиційно прийнятих у даному первісному суспільстві, будь-яку оригінальність у самовираженні.

У міфологічному світогляді були відсутні засоби для розмежування природного і надприродного (надзвичайного або дивовижного), власне речі та її образу, об'єктивного й суб'єктивного, частини й цілого. Те, що відбувалося навколо в природі, ті явища, які неможливо було пояснити, не стільки лякали, як бентежили людину як суб'єкта реального світу. Відомий дослідник уявлень та свідомості племінного ладу С. Лейнер провів багато років у первіснообщинному суспільстві туземців племені бакувак у Новій Гвінеї в середині XIX ст., оскільки

його цікавило сприйняття навколишнього світу за допомогою первісних форм світогляду. Базуючись на власних спостереженнях, він свідчив про те, що члени туземних племен не потребують пояснення звичних і повсякденних явищ та ритуалів, а сприймають їх як природні та належні. Оскільки більшість явищ у їхньому повсякденному житті відбуваються послідовно та регулярно, вони сприймають їх як данність, яка взагалі не повинна пояснюватися. І тільки у тому випадку, коли відбувається дещо незвичайне, що порушує сталий хід подій, чи то затемнення сонця або місяця, чи паводок, чи попільний дощ після виверження вулкану, епідемічна хвороба з летальним результатом тощо, - вони починають задумуватися про причини таких явищ, але ненадовго, оскільки це дуже порушує усталений порядок подій, вносить психологічний дисбаланс і вибиває зі звичного ритму життя.

Отже, як було вказано вище, міф є первісним світоглядом людей, тобто його історично первинною формою. Поняття «світогляд» у своєму звичному розумінні — це така форма усвідомлення людиною навколишнього світу та свого місця в ньому, яка була задана певними передумовами (віруваннями, традиціями тощо). Це відбивається у власному ставленні людини до світу і свого місця в ньому, до своїх планів та намірів стосовно дій, які зумовлені навколишнім середовищем або впливають на нього, певних соціально-етичних норм, критеріїв та ідеалів життєвих стратегій, шляхів здійснення своєї життєвої програми. Крізь світогляд, як крізь специфічну призму, визначається певний кут зору на світ, якесь конкретне бачення цього світу. Ті передумови, що формують ту чи іншу точку зору людини на навколишній світ зазвичай ніби програмують або кодують її, визначаючи, окрім бачення світу, ще й конкретну стратегію поведінки людини, її систему цінностей, мрії, прагнення, сподівання тощо. Але, разом з тим, ці передумови заважають бачити й розуміти ті речі, які виходять за межі даної точки зору. Так само відбувається і з баченням людиною самої себе у навколишньому світі, усвідомлення себе та сприйняття своєї особистості як такої, що залежить від певних людей, суспільних норм і оставин, або – навпаки вільної від усього вищезазначеного.

Не можна не зазначити, що міфологічний світогляд як первісна форма світогляду сприймає світ у досить вузькому вимірі. У своєму діалозі “Держава” Платон називає носіїв міфологічного світогляду в'язнями, які прикуті з дитинства ланцюгами до стін печери і спроможних бачити лише тіні реальних подій, що відбуваються поза входом до неї. Те, що відбувається насправді, у реальному, справжньому світі, недоступно свідомості таких людей, закрито від неї, адже їхній кут зору значно звужується за рахунок їхнього зашореного сприйняття навколишньої дійсності через усталені безсумнівні авторитети глав роду, традиції, вірування, заборони і забобони, які сковують їх, ніби кайдани і зумовлюють як духовну, так і тілесну пасивність та несвободу.

Безсумнівно, що міфологічний світогляд по суті своїй та за своєю практичною орієнтацією був спрямований не на творче начало і пошук нових, досконаліших форм і способів стосунків із навколишнім світом та між людьми, а на збереження та постійне відтворення традиційного стану речей, складеного історично впродовж багатьох поколінь, освяченого тотемами, усталеного під впливом заборон — табу. Саме міф як особливе світобачення був першим і чи не найголовнішим захисником родових традицій, моралі, родової общини в цілому.

Стосовно функцій міфа, то більшість дослідників, окрім К.Леві-Строса, погоджуються з тим, що міф відіграє вагомую роль у соціальному житті. Він виконує такі функції:

- а) ритуальну (пояснює та обгрунтовує ритуали);
- б) соціальні (визначає способи та правила взаємодії членів відповідного суспільства у межах цього суспільства, цементує прошарки суспільства, наділяючи їх особливим значенням);
- в) індивідуальні (заспокоює емоційні та екзистенційні потреби індивіда; надає сенсу практичному знанню та діям кожного окремо взятого члена суспільства).

Оскільки мова йде про суспільство, то соціальні функції вбачаються найважливішими, а тому є сенс подати їх розгорнутий перелік. Ось як його бачить філософ Дмитро Судин:

Функції, пов'язані з соціальним порядком:

- легітимізація існуючого соціального порядку;
- надання престижності традиціям групи;
- забезпечення соціального порядку;
- зняття соціальної напруги.

Функції, пов'язані із соціальними взаємодіями:

- нав'язування індивідам цінностей та норм;
- нав'язування індивідам моделей поведінки.[24]

1.2. Релігійні уявлення та соціально-політичні реалії періоду трипільської культури

У даному дослідженні нас цікавить, як формувалася давня праслов'янська міфологія. З усього, що відомо на сьогодні, формувалася вона на основі язичницьких вірувань та реальних уявлень. Українська міфологія є частиною праслов'янських міфологій. У ній – елементи давніх міфологічних уявлень, сюжетні мотиви ритуальних дійств, які опосередковано збереглися у фольклорних творах (казках, легендах, баладах, обрядових піснях). Міф для наших давніх предків однак означав не казку, вигадку чи фантазію, а реальну подію. Саме так його розуміли в первісних суспільствах. На основі цього твердження можемо зробити висновок, що міфічне мислення – це особливий вид світовідчуття, світосприймання, специфічне чуттєве уявлення про явища природи і життя, це творення в уяві древніх людей іншої реальності, що будувалася на основі правірувань. Давній праслов'янський міф – це не стільки оповідь про створення світу, як сукупність поглядів, на основі яких пояснювалися природні та суспільні явища, здійснювалися ритуали та обряди – тобто, своєрідна система уявлень наших предків про Всесвіт. На основі археологічних розкопок нині знаємо, що наші предки були поганями (язичниками).

Найдавніші релігійні вірування на українських землях сягають другої чверті IV тисячоліття до нашої ери, коли тут жили ранньотрипільські племена.

Ранні трипільці мали релігійні обряди, які, як правило, виконувалися під час зимово-весняних свят. З культом родючості пов'язані і релігійно-магічні поховання черепів різних свійських тварин в межах житла. Характерною рисою життя і вірувань середньотрипільських племен був розвиток чаклунства.

Для пізньотрипільських племен властива диференціація культу. Так, у скотарських племен цього періоду виявлені кургани та безкурганні могильники. Під курганами ховали вождів племен. У ці поховання клали прикраси зі срібла і міді, кістки тварин, сокири, кинджали. Рядові трипільці захоронювалися у безкурганних могильниках з бідним поховальним інвентарем.

З часом поганські культу трансформувалися. Спочатку формою релігії був анімізм, тобто вірування в добрих (берегинь) і злих (упирів) духів. У подальшому погани поклонялися Роду і Рожаниці як богам родючості і добрим духам предків, що втілювали творчі сили природи. Відтак виникла ціла ієрархія божеств у масштабах племен. Багатобожжя не заперечувало визнання якогось головного божества. Ним, як правило, визнавався Перун, який уявлявся поганам як світільне начало, бо він найчастіше пов'язувався з вогнем. Символами Перуна були кінь, громовий і сонячний знаки, дубове листя тощо. А ще його називали богом війни та господарем дощу і таким чином теж пов'язували з родючістю.

Богом світла у давньоукраїнській міфології вважався Сварог. Його ж називали батьком Даждьбога (Сварожича). Останній, як були переконані наші предки, був посередником між небом і землею, втіленням найвищої мудрості.

Найвизначнішою релігійною рисою давніх трипільців було те, що вони вірили у щорічне народження сонця. Ця подія символізувалася поворотом небесного світила на літо і святкувалася у травні-червні як свято Лада. Це божество вважалося символом згоди, гармонії, краси і кохання, отож Лад визнавався божеством весни.

Наші предки вірили в існування потойбічного світу, бо вважали, що смерть не здатна перервати людське існування, що людська душа по смерті переходила в дерева і птахів. За своєю природою поганська віра була жорстокою, бо від неї невіддільні жертвоприношення, в тому числі й людські. Знайдено докази того

факту, що погани подекуди вбивали людей похилого віку, але це було виявом глибокої поваги до них, адже вважалося, що вони переходять у кращі світи.

Релігійні культури наших предків здійснювали професійні жерці – волхви. Сліди давніх родових культів збереглися до нашого часу. Це передусім образи так званої нижньої міфології – берегинь. Вони набули родинного або в ширшому розумінні – громадського характеру і постають як культові постаті діда, баби, праматері, породіллі. Між тим, деякі культові постаті поганських вірувань із часом переоцінювалися, наприклад, один із давніх богів, якого назвали Коляда, пізніше став ототожнюватися зі сніпком збіжжя, що вносили в дім на Святий вечір уже в християнський період. До культових постатей язичницького періоду належить також Купало як поганський бог земних плодів. Дохристиянські свята наших предків поділялися відповідно до землеробських циклів: зажинки, обжинки, приготування. Сюди також можна віднести таке обрядове свято, як свято весни, поворот сонця на літо. Характерними ритуалами його були звичаї обливання водою, закликання весни, що знайшло свій вияв у так званих гаївках, які мали різне значення: релігійне, землеробське, поховальне. У літній частині свят релігійні і хліборобські аспекти перепліталися, що засвідчує звичай обходити поля з іконами та хоругвами. Вінцем цього циклу вважалося поєднання сонця з водою, що збігалося зі святом Купала. Закінчувався літній цикл святом обжинків. Третя частина свят відзначалася взимку, коли на честь сонця, яке народжувалося, святкували Коляду. Це свято мало важливе хліборобське значення, святкувався Щедрий вечір – посівання на Новий рік.

Збереженню дохристиянських культових постатей і традицій сприяло те, що для наших давніх предків праця ніколи не мала простого утилітарного значення, а була теж свого роду культом. Гра, що пов'язувалася з певними святами, завжди мала практично-утилітарну мету. Наші предки нерідко той чи інший вид праці супроводжували піснями, танцями, рольовими іграми.

У дохристиянський період уявлення і вірування людей склалися з елементів анімізму, тотемізму та фетишизму. Анімізм – віра в наявність душі чи духу в явищах природи, речах та предметах навколишнього світу, тобто в

ототоженні живої сили з неживою. Тому елементи анімізму наявні у світогляді праслов'ян, які вірили, що дерева, тварини, птахи, померлі люди, громи і блискавки мають душу. В системі цих уявлень сили та явища природи (сонце, вода, камінь, дерево) поставали як живі істоти (персоніфікувалися), і люди їм поклонялися.

Для тотемізму характерними були віра у надприродний зв'язок між людьми (племенем, общиною, родом) та окремими видами рослин, птахів і звірів. Згідно з цим віруванням деякі представники рослинного чи тваринного світу визнавалися предками того чи іншого племені чи роду, кожне з яких мало свого тотемного «предка», який вважався водночас охоронцем та оберегом цього племені. Також існували вірування, що після смерті представники цього племені набувають образу своєї тварини чи рослини-тотема і можуть впливати на життя живих. Давніми тотемами для наших предків були тварини: ведмідь, вовк, лисиця, коза; тотемами-птахами: лебідь, лелека, зозуля; тотемами-деревами: дуб, липа, явір, ясен та інші.

Фетишизм як одна з гілок вірувань давніх трипільців являв собою систему уявлень про надприродні властивості предметів і речей та поклоніння їм. Праслов'яни не розмежовували світ матеріальний і нематеріальний: у їхніх уявленнях предмет із дерева зберігав дух дерева, лісу; кістка тварини – дух тварини. Фетишами як об'єктами поклоніння могли бути кістки померлих чи вбитих тварин, коштовні камені, яким приписувалася чудодійна сила, а також амулети і талісмани, що спеціально виготовлялися із природних матеріалів і які, як вважалося, служили оберегами, приносили удачу. Фетишизм як поклоніння предметам із часом переходив у ідолопоклонство, тому рослини і тварини, інші предмети використовувалися нашими предками в багатьох ритуальних обрядах та магічних діях, їхні образи до цього часу збереглися в народних піснях та епосі. Отож, вірування, якими давні люди намагалися пояснити природу та навколишній світ, породили різноманітні культу, що стали для них своєрідною первісною релігією – вшануванням та поклонінням речам, явищам, істотам, божествам.

З уявленням про існування душі в кожній речі був пов'язаний культ предків. Вважалося, що душі померлих не покидають землю, а поселяються в лісах, гаях, де перевтілюються в тварин і навідуються до живих. Наші предки вірили, що померлі можуть сприяти або, навпаки, шкодити чомусь, тому при здійсненні поховальних обрядів виконувалися ритуали, щоб їх задобрити. У давніх людей уявлення про потойбіччя ототожнювалися з існуванням паралельного світу. Своєрідною межею між реальним і потойбічним світами вважалися річка, вогонь чи межа між поселенням і лісом як місцем проживання померлих, а також поріг як символ початку і закінчення хати (тому, виносячи покійника з хати, зупинялися на порозі і тричі піднімали й опускали над порогом труну).

Сповідуючи віру в те, що реальний і потойбічний світ розмежовує ріка або вогонь, покійників нерідко клали в човен і відправляли «за водою» - за течією, а іноді померлих спалювали, хоча цей звичай не набув широкого поширення у праслов'ян. Намагаючись задобрити сили природи, щоб вони не завдавали шкоди, наші предки творили й інші культу: культ води, культ вогню, культ грози, культ землі. Особливого значення в цьому переліку набував культ землі, яка уявлялася нашим предкам живим організмом, тому її називали матір'ю-землею, матір'ю-годувальницею. Землю не можна було оскверняти, бо вона давала урожай, від якого залежало життя. Із особливим ставленням до землі пов'язана традиція ховати померлих у землю, кидати у могилу жменю «рідної землі», бо вважалося, що вона є своєрідним оберегом для людей, які вирушали у далеку дорогу, тобто, в «чужий» світ.

Персонажі слов'янської міфології були простими, людяними, земними і доступними, оскільки вони не зазнали рабства, як народи Західної Європи. Суспільство періоду Трипільської культури, як зазначають дослідники, відзначалося демократичним устроєм та базувалося на повазі до жреців, які володіли найбільшою цінністю – знаннями, що, звісно, давало їм владу, але влада ця використовувалася на користь суспільству.

Світогляд слов'янської міфології відбивався в дуалістичній формі, тобто у формі протиставлення протилежностей, які визначали граничні просторові, часові та соціальні характеристики світу. Саме у героях міфів, у їх постатях, зовнішності та характерах відбувалося протиставлення добра злу, радості – горю, любові – ненависті, оскільки у кожного із персонажів були якісь позитивні чи негативні функції, які відображалися через певні риси. Пізніше у християнстві таким прикладом дуалізму постали Бог і диявол. У наших пращурів дуалістичними персонажами абстрактного значення, проте персоніфікованими до конкретики постали щастя і нещастя, доля і недоля – персонажі, які часто зустрічаються у народних казках, складених нашими предками багато століть, чи навіть тисячоліть тому. Одним із прикладів такого дуалізму, який можна зустріти ще й у наші дні, є гадання або ворожіння на долю. А саме: вибір між щасливою та нещасливою долею. Вважалося, що кожен заробляє свою власною поведінкою. Проте, потрібно зазначити, що на відміну від фаталістичних греків, наприклад, стародавні слов'яни були оптимістами. Вони завжди знаходили вихід зі становища, навіть, коли вважали, що боги наслали на них нещасливу долю у якості покарання. Прокопій Кесарійський колись змалював, як давні анти приносили жертву богу Сварогу, щоб він зберіг життя воїнам на полі бою і забезпечив перемогу. Також, якщо після жорстоких боїв воїн залишався живим, він віддячував богові щедрою жертвою і вважав, що таким чином задобрив свою щасливу долю, свою удачу.

За *сюжетними лініями* усі міфи у їхній різноманітності можна поділити на такі види:

- 1) космологічні міфи – міфи про створення світу і походження життя;
- 2) теогонічні – про походження богів;
- 3) антропогонічні – про створення людини;
- 4) тотемічні – про походження тотемних предків, окремих племен, роду;
- 5) есхатологічні – про кінець світу і майбутнє;
- 6) календарні – про зміну пір року, що відбувалася циклічно, завжди були пов'язані з господарською або сільськогосподарською діяльністю;

7) історичні – про героїчні вчинки людей та їх контакти з богами. Сюди можна навести як приклад міф про добування вогню, у якому люди та боги активно взаємодіють.

За *функціями й актуальністю* слов'янська міфологія ділиться на декілька рівнів. Вищий рівень характеризується найбільш узагальненим типом функцій богів (ритуально-юридична, військова, господарсько-природна), їхнім зв'язком із офіційним культом. До вищого рівня належать такі два слов'янські божества як Перун та Велес і персонажі жіночої статі, з ними пов'язані. Крім вищезазначених богів, до сонму вищого рівня належали Сварог і Сварожня, Дажбог та Ярило.

Середній рівень у слов'янській міфології формують такі істоти, як божества, що були пов'язані із господарськими циклами робіт і сезонними обрядами, а також боги – покровителі племен і різних родів, такі як Чур і Рід. Можливо, до цього рівня відносилась і значна кількість жіночих божеств – Мокош, Лада та ін. Абстрактні функції цих божеств дозволяють іноді розглядати їх як персоніфікацію дуалістичної природи первісного колективу у протиставленні його протилежностей, де Доля, або Щастя протиставляються Лихові, чи Недолі, Правда протиставляється Кривді тощо. Казок із сюжетами, де головними персонажами виступають ці божества в українському фольклорі не бракує. Відомий вчений-етнограф і перекладач І. Огієнко вважав, що загальнослов'янський термін “бог” входить до багатьох загальних назв, які означають долю чи, навпаки, – недолю: багатий (той, хто має долю, багатство) або небога (нещасний, бідний). Цей термін також зустрічається в іменах різних слов'янських божеств – таких, як Дажбог (за іншою версією – Даждь-бог – Я.Р.), Чорнобог та ін.

Нижчий рівень слов'янської міфології становили різні групи не антропоморфної нечистої сили, до якої відносилися духи та тварини, які були пов'язані з усім міфологічним простором, включаючи атмосферу дому та лісу, озер та боліт. Сюди входили мавки, мара, водяники і домовики, болотяники та криничні, польовики, очеретяники, гайовники, перелесники, чорти, дияволи і

тому подібні. Всі ці персонажі були пов'язані з поганими знаками, смертю і негативом у житті людей, тому вони намагалися усіма шляхами уникнути спілкування з ними, щоб не накликати на себе нещастя. Універсальним синтезом рівнів слов'янської міфології виступає дерево світу.

Східнослов'янська міфологія в загальному характеризувалася пантеїстичним підходом (термін походить від грецького pan – все, і theos – Бог), відповідно до філософсько-релігійного вчення, за яким Бог ототожнюється з природою. У свою чергу, присутнім був також політеїзм, або багатобожжя (від гр. bepos – рід, походження і Teos – бог), коли відбувалося обожнювання усіх природних явищ та небесних світил, а також дерев, річок, озер, зірок тощо.

Відомий польський дослідник К.Гейштор стверджує, що спільна слов'янська міфологія у тому вигляді, у якому до нас дійшли окремі її фрагменти, проіснувала до кінця I тисячоліття н.е. Коли почалося розселення по Центральній і Східній Європі: від Ельби до Дніпра і від південних берегів Балтійського моря до півночі Балканського півострова, відбулося розрізнення слов'янської міфології і виокремлення місцевих варіантів, які протягом століть зберігали основні риси загальнослов'янської міфології. При цьому всьому окремі постаті богів властиві для всіх варіантів, незалежно від географічного або лінгвістичного зонування. Зокрема, це стосується поклоніння Перуну, богу грому та блискавиці, який, за деякими даними, також вважався верховним богом.

“Згадки про Перуна порівняно часто трапляються в давніх і середньовічних джерелах та у фольклорі. Багато відомостей про нього можуть надати також лінгвістика й археологія. Попри гіперкритицизм А. Брюкнера (“за межами Русі немає жодного сліду культу Перуна”), що подекуди був властивий і пізнішим дослідникам, ареал культу Перуна охоплює всіх слов'ян і балтів. Це підтверджують дані мовознавців, які доводять прадавнє походження цього міфологічного персонажа. Їх доповнює широкий фольклорний матеріал, зібраний Казимежем Мошинським та іншими слов'янськими етнографами” [4, с.80].

Потрібно зазначити, що текстів слов'янських міфів дослідники не віднайшли, оскільки під час християнізації слов'ян було стерто всі сліди релігійно-язичницького літературно-культурного спадку. Можливо, слов'янська міфологія не мала такого літописця, як, наприклад, Гомер чи автори скандинавських саг, а, можливо і мала, але твори ці було знищено під час насильницької християнізації або в той період, коли за наказом Петра I палили і вилучали все, що стосувалося давньоукраїнської та давньослов'янської культури та історії. Для історії не залишилося матеріальних пам'яток у вигляді надгробних написів чи мумій, як у давніх єгиптян. Щоправда, маємо рештки стародавніх капищ, але вони, на жаль, збереглися не дуже добре, так, що можемо лише здогадуватися про те, що і як відбувалося під час ритуалів, які проводилися там тисячі років тому давніми жрецькими. Лише у другій половині XIX століття такі автори-дослідники, як В.В.Іванов, О.М.Афанасьєв, О.О.Потебня, В.Н.Топоров почали впорядковувати та систематизувати культурний спадок, який лишився нам у вигляді старослов'янської та, зокрема, давньоукраїнської міфології. На жаль, ці спроби не дали повного результату, тому систематичного викладу слов'янської міфології не маємо й досі.

У зв'язку з цим варто поцікавитися, де брали інформацію ті, хто першими почав досліджувати слов'янську міфологію? Оскільки до наших днів збереглося чимало фольклорних творів, які містять дані, не характерні для християнської культури та мають набагато давніші корені, логічно припустити, що саме фольклор і став тим джерелом, із якого черпали відомості дослідники давньої міфології та вірувань праслов'ян. До багатого культурного шару належать легенди та перекази, народні думи, загадки, приказки та прислів'я, примовки і замовляння, навіть ворожіння. Ці форми усної народної творчості були тісно пов'язані як із сучасною їм реальністю, так і таємничим світом язичницьких міфів. Той факт, що саме міфологія була джерелом і ґрунтом усього мистецтва, є незаперечним, і це доводить хоча би приклад грецької міфології. Не стала винятком і міфологія слов'янська, хоча тут бачимо зворотній процес, бо через

народну творчість ми дізнаємося, як жили наші пращури і які уявлення вони мали.

Найяскравішими зразками фольклору виступіють ті, що пов'язані із культом Сонця, яке завжди трактувалося як джерело життя. Ці традиції виявилися настільки сильними і стійкими, що зруйнувати їх не вдалося навіть потужній християнській релігії, тому переважна більшість християнських свят зовсім не випадково збігаються з язичницькими – не змігши перебороти давні ритуали, християнство мусило підлаштуватися під них. Таки чином Різдво наклалося на древнє свято Коляди, а язичницькі образи Сонця-Божича та Кози органічно влилися в релігійні ритуали різдвяного циклу.

Верховним богом давньоукраїнської і давньослов'янської міфології, а також улюбленим богом наших пращурів був Дажбог, за давніми міфами, син Сварога. Він уособлював Сонце – символ і джерело життя на землі. У відомому давньоруському літописі “Слово о полку Ігоревім” русичі називають себе “Даждь-божими онуками”, а в народній творчості збереглися вірші та обрядові пісні, які закликали Сонце взимку і навесні.

Григорій Балашев, говорячи про вплив християнства на стародавнє вірування українців, зазначає, що коли почалося введення християнства наші предки, які змушені були прийняти цю релігію, поділилися на дві групи. У одній із них, менш чисельній за кількістю, якоюсь мірою закоренилася церковна освіта, про наявність якої дуже дбав святий рівноапостольний князь Володимир. У цій групі набула розвитку література, яка наслідувала християнські традиції, вірніше, церковнослов'янські, які було принесено з Візантії через Болгарію і безпосередньо із самої Болгарії. Другу групу становила народна маса, і вона була у рази численніша, ніж перша. До цієї групи лише уривками доходило вчення, її представники були неграмотними або малограмотними, тому книг не читали, натомість жадібно сприймали легенди та перекази і протягом тривалого часу група ця залишалася на тому рівні свого розвитку, на якому її застала християнізація. Хоча варто зазначити, що в подальшому представники її таки засвоїли деякі основні істини християнського віровчення, які у їхній свідомості

тісно переплелися із тими первісними уявленнями, які так важко було викоренити.

Зрозуміло, що реконструювати слов'янську міфологію лише за допомогою фольклорних джерел важко, але за допомогою інших наукових методів, наприклад, порівняльно-історичного зіставлення з іншими індоєвропейськими міфологічними системами, можна відділити від пізніших нашарувань деякі архаїчні елементи, як і відділити їх від християнських, які внесли помітні трансформації у слов'янську міфологію.

1.3. Боротьба християнства з поганством

Оскільки давні слов'яни були язичниками, то перед приходом християнства культура наших далеких предків характеризувалася швидше політеїзмом, ніж монотеїзмом. Релігія язичників-слов'ян була спочатку анімістичною за своєю природою, і анімістична персоніфікація сил природи додатково ілюструється численними посиланнями на водних і лісових духів (віли, берегині, лесі). Релігія також була споконвічною, і вона наголошувала на єдності та взаємозв'язку з природою. Це нагадує індуїзм і концепцію остаточної реальності, де все можна звести до однієї базової властивості. Прикладом цього можна вважати свято під назвою “Масляна”, яке також відоме як День весняного рівнодення).

“Однак також стверджується, що язичництво за своєю суттю є дуалістичним. Це очевидно в контрасті між світлим і темним, чоловічим і жіночим, життям і смертю тощо. Наприклад, є Род і Рожениця – Бог і Богиня Творіння, які дарують кожній людині душу при народженні. Крім того, є Дажбог (званий також “Білобог”), який панує над небом, і Чорнобог (“Чорнобог”), який править підземним світом. Такі протилежності досить поширені в слов'янському язичництві, що підтверджує думку, що дуалізм є важливою частиною релігії” [25].

Про жертвоприношення слов'ян “Господу”, до якого вони зверталися в своїх святилищах (“капищах”) через посередництво зображень (“ідолів”), писали східні й вітчизняні автори. Подібну тенденцію відзначав і німецький місіонер Гельмольд (XII ст.). Він зазначав, що, незважаючи на свій політеїзм, серед різноманітних божеств, яким поклоняються слов'яни, вони визнають і шанують також єдиного всемогутнього Бога, котрий є верховним на небесах. Йому підкоряються нижчі боги, виконуючи різні покладені на них обов'язки. У різних регіонах роль такого Божества виконували передусім Перун і Велес, іменами яких, за словами київського літописця, клялися слов'яни при укладенні договорів із греками.

У давні часи більшість політеїстичних систем світу характеризувалася наявністю невідвратної долі – фатуму і мінливої долі – фортуни. Стародавні слов'яни не знали, що таке фатум. Вони вірили, що можуть змінити долю, повернути колесо фортуни на свою користь, задобривши богів щедрими дарами або зміною поведінки. Такий світоглядний оптимізм є визначальною рисою світоглядних поглядів наших прадідів. Про пекло у потойбічному житті вони також не дуже переймалися, оскільки вірили, що правильна життєва позиція у земному житті визначає приємні перспективи і після смерті. Предки українців були хліборобами й воїнами-захисниками своїх земель, не загарбниками, тому вони постійно освоювали нові території, адаптувалися до суворих природних умов та постійно вели оборонні бої за свою територію. Їхні цілі були чіткими і конкретними, тому і стосунки з богами були такими ж конкретними і, виходячи із тверезого розрахунку, будувалися за принципом взаємообміну. В той же час, велике значення для них мав і пантеїзм, який допомагав у екологічному освоєнні природи. Шануючи усе живе, обожнюючи його, наші предки не завдавали шкоди навколишньому середовищу. Не зважаючи на те, що язичницька міфологія дуже органічно вписувалася в світогляд і побут давніх українців, історичні зміни неминуче тягли за собою зміни у світогляді та релігії.

За документальними свідченнями, на території сучасної України християнство з'явилося вже в I ст. н.е. – спочатку в античних державах

Північного Причорномор'я (Херсонес, Боспор, Ольвія, Тірас). Саме на тих землях біблійний апостол Андрій Первозванний почав поширювати християнство з міста Синопа в Малій Азії, де знаходилася його кафедра. У якості місійної території апостол отримав Скіфію, нинішню Україну, що розташовувалася найближче до Синопа. Відомо про мученицьку смерть за віру на півдні України Інни, Пінни та Римми, священників, рукопокладених Андрієм Первозванним. Ще одним місіонером на землях України став учень апостола Петра папа римський Климент I (88–97). Він також закінчив своє життя на початку II ст. н. е. як мученик у каменоломнях Херсонесу Таврійського, куди його зіслали за опозиційні думки стосовно офіційної римської релігії та пропаганду християнського віровчення.

У III ст. в Україну з півночі прийшли готи, для яких єпископ Ульфїла переклав Святе Письмо їх рідною мовою. У 375 р.н.е. поширення християнства на українських землях було на деякий час загальмовано наїздом гунів, незважаючи на той факт, що у південному Криму все ж залишилися готи, які, попри тиск гунів, не подалися на Захід. Можливо, що християнство прийняли анти зі своїм вождем Божем. Перекази оповідають про сімох єпископів Херсонеса, які утверджували нову віру і постраждали за неї. У VI ст. хрестяться й самі гунни, і з творів отців церкви відомі інші численні проповідники християнства серед варварських народів України. У VII ст. на засланні в Криму перебував папа римський Мартін, який сприяв поширенню християнства на кримських землях. На цій же території через сотню років, у VIII ст. християнську віру стверджував Іоанн Готський. Поступово вона проникає і в Хозарію. На той час в Україні діяло до 7 єпархій.

Християнство ширилося в Україні також із Заходу, з Моравії, де в 860-х роках місійну працю за сприяння папи римського й патріарха константинопольського провадили святі Кирило і Мефодій та їхні учні. Обидва слов'янські апостоли по дорозі до хозарів побували в Криму і там знайшли мощі папи Климента I. Вважається, що проникнення християнства через Галичину на

Волинь, де єпархія в Перемишлі могла бути ще до Володимирового хрещення, відбулося саме завдяки братам-просвітителям.

У 860-х – 870-х роках руські князі Аскольд і Дір спробували утвердити християнство серед дружини та киян. Сам патріарх Фотій у одному з послань писав, що вислав у Русь єпископа. Не випадково на могилі Аскольда збудована церква св. Миколая. Наприкінці IX ст. в Руській землі організаційно оформилася метрополія - церковна структура, на чолі якої став болгарин Михаїл (кін. IX ст.). Це був серйозний крок до легалізації християнства.

Проте той факт, що Аскольд переймав візантійське християнство дещо обмежено, нехтуючи при цьому специфікою слов'янського світобачення, призвів до захоплення Києва у 882 році новгородським князем Олегом, який використав для цього язичницьку опозицію. На якийсь час язичницька реакція придушила християнство, хоча і не знищила його зовсім. Є свідчення, що за князя Ігоря в Києві існувала церква св. Іллі, тобто Ігор у цілому толерантно ставився до християнства і не заважав його поступовому проникненню в Русь.

Вдова київського князя Ігоря княгиня Ольга (945–962), яка по його смерті стала правити країною, у 957 здійснила поїздку в Константинополь, де прийняла хрещення з подальшим наміром хрестити й Україну-Русь. Це було державницьке рішення мудрої правительки, адже вона розуміла, що держава, якою доводилося керувати, була ласим шматком для багатьох завойовників, тому потрібно було заручитися підтримкою розвинених країн. Ольга за допомогою своєї мудрості та винахідливості отримала високий титул “дочки” імператора, взявши його собі за хрещеного батька. Повернувшись до Русі, княгиня почала обмежувати впливу язичництва у державі, порушивши “требища бісівські” і побудувавши дерев'яну церкву святої Софії. Проте на той час її дії не принесли бажаних результатів. Побачивши зверхнє ставлення візантійців, горда княгиня образилася і тимчасово заморозила відносини з імперією, відмовилася приймати послів імператора та надати військову допомогу, якої потребували греки у війні з арабами за Крит.

Через 20 років, у 978-му, князь Володимир повернувся в Русь із варягами, невдовзі захопивши Київ та вбивши Ярополка. Оскільки прищестя його до влади відбулося за допомогою варязької дружини і язичницької еліти, Володимир задля їхніх інтересів намагався спочатку запровадити язичницький пантеон (980), тобто провести реформу (уніфікацію) язичницького культу. На Володимирській гірці, на місці старого капища, де стояла подоба Перуна, встановили ідоли шістьох різноплемінних богів (Перун, Дажбог, Хорс, Стрибог, Сімаргл, Мокош), а на Подолі, можливо, був неофіційно встановлений ще й ідол Велеса.

“Отже, питання про Хрещення Русі нібито знову зійшло з порядку денного. Проте невдовзі Володимир переконався, що для зміцнення держави та її престижу офіційно потрібна така нова віра. При цьому у князя почали псуватися відносини з західним світом, виявом чого став конфлікт із християнською (охрещеною за західним обрядом) Польщею у 981 за червенські міста. Натомість активізувалися місіонери з нехристиянського Сходу. За таких обставин і довелося вибирати віру” [9, с.18].

Володимир, і не лише йому, ставало зрозумілим, що стара язичницька віра уже не відповідала потребам часу та подіям, які відбувалися у тогочасній Європі. “Зорієнтована на обожнення природних стихій і тісно пов’язана з господарською діяльністю, батьківська віра не мала досвіду адаптації до нових соціальних умов, не апелювала до вирішення взаємин груп населення, що так турбувало керівництво держави. Натомість християнство подібний досвід мало. Тому, розчарувавшись у язичництві і прагнучи підняти статус Русі, Володимир погоджується на хрещення Русі” [9;20].

Але цей перехід від давньої віри батьків до християнства виявився дуже непростим. Справу значно ускладнював той факт, що досить багатогранна дохристиянська культура, яка містила різні елементи (фольклор, музику, архітектуру, скульптуру, декоративно-прикладне мистецтво і т.п.), була тісно пов’язана з традиціями язичництва.

Оскільки ж терміном “язичництво” церква позначала всі форми духовної культури, які не піддалися християнізації, ставлення до них виявилось негативним. Тож такі риси язичництва, як відсутність ідеї фаталізму і віри в потойбічну відплату, що надавали йому оптимістичності, зближували наших предків із землею і навколишньою природою, активізували їхню діяльність, спрямовану переважно на реальне життя, тепер змінилися орієнтацією на світ потойбічний. Християнство утвердилося не тільки як віросповідна система, але і як ідеологічний комплекс, що виступав таким собі “забралом” монархії. Склався руський варіант “симфонії” як єдності світської й духовної влади.

Нові жреці – християнські священники, особливо вище духовенство, намагалися зробити все, щоб і сліду не залишилося від язичницьких капищ та ритуалів, від дерев’яних ідолів, яких звикли зводити на пагорбах наші далекі предки. Язичницькі жерці піддавалися переслідуванням, а усі обряди, які раніше проводилися, опинилися під забороною.

Як і в інших країнах, новоспечені християни-русичі, підбурювані грецькими священниками, стирали з лиця землі язичницькі святилища, вбивали жерців. Особливо нетерпимо провідники християнства ставилися до стародавніх книг, які систематично знищувалися. Багато століть по тому історики навіть не знали, що східні слов’яни задовго до введення кирилиці мали більш давнє письмо. Знищувалося все, що звеличувало попередню релігію чи династію. Про свідоме перекручування історичних даних свідчить, зокрема, той факт, що дочку древлянського князя Мала, суперника київських Рюріковичів, давні літописці виставили рабинею.

На берегах Дніпра язичницькі вірування виявилися такими стійкими, а звичаї, обряди і ритуали такими стабільними і невикореними, що християнство отримало велику проблему: під час нових християнських свят населення проводило язичницькі обряди – ігри та танці, які символізували віру в природні стихії, культ води тощо. Ця віра так міцно увійшла в кров місцевого населення, що ніякі переконання нового духівництва, ніякі навчання не могли зруйнувати її. Язичництво виявилось таким стійким до впливів, що християнству

в результаті довелося піти на компроміс і адаптуватися до умов, які реально існували, до місцевих історичних і культурних традицій. Як свідчать літописи та інші збережені літературні джерела, нова релігія видозмінилася і всотала в себе частину язичницьких вірувань та обрядів, утворивши своєрідний синтез вірувань, який отримав назву “двовір’я”. Цим православ’я на наших теренах відрізняється від православної віри інших слов’янських народів.

РОЗДІЛ 2.

ВЕЛЕСОВА КНИГА ПРО СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ ЧЕРЕЗ БОРОТЬБУ ІЗ ЗОВНІШНІМИ ВОРОГАМИ ТА КУЛЬТУРНИМИ ВПЛИВАМИ

2.1. Велесова Книга як цінний артефакт, що підтверджує самотність української нації

Протягом тривалого періоду в українській історичній, філософській та культурологічній думці панував комплекс меншовартості. Українство вважалось хуторянством, не вартим навіть претендувати на власну самотність та історію. Усі стародавні літописи давньоруського періоду зберігалися у московських архівах та були неодноразово і ретельно адаптовані під ідею “великоруського народу”, “старшого брата”, який підтяг під себе усіх билинних героїв та навіть власне українську міфологію.

Ситуація змінилася, коли долею випадку історики, фольклористи та етнографи отримали доступ до текстів Велесової Книги, давньоукраїнського літопису, який дивом уник кремлівських таємних архівів. Книгу було віднайдено у 1919 році, але лише у 1953-му з’явилася перша публікація про знахідки, з яких постали в уяві сучасних людей давно забуті боги прашурів, втілені в слові, обрядовій пісні, казці, билині.

Велесова Книга - одна з найвизначніших пам'яток давньоукраїнської культури і літератури. Як стверджує Сергій Піддубний, журналіст, дослідник і перекладач, “Велесова Книга - це Книга-свідчення, що увібрала в себе велику і тривалу історію українського народу. У ній ідеться про руські (слав'янські) роди, про розселення їх на величезних просторах Європи та Азії, про мандри до Індії, Сирії та Єгипту, про завоювання і втрати. Багато місця відведено війнам з греками, готами, хазарами, римлянами тощо. Важко переоцінити значення цього літературного шедевру для нас сьогодні, адже протягом довгого часу офіційна історіографія нав'язувала нам догми, які були затверджені в московських кулуарах та мали на меті спотворити нашу історію, вбити національний дух

українців, нав'язати комплекс меншовартості. Саме тому широкі маси українців і до сьогодні не знають, що таке Велесова Книга і чому її потрібно вивчати в школах та університетах на всіх спеціальностях”.

У Велесовій Книзі елементи фольклору читаються по-іншому, набувають іншого значення, глибокого тлумачення. Під час літературного аналізу твору ми можемо чітко визначити тропи, використовувані автором для історіографічного опису подій. Не можна не звернути увагу на те, що у творі значну роль відіграють протиставлення – характерний для слов'янської міфології художній засіб. Наприклад, сонце протиставляється місяцю, добро – злу тощо. Якщо заглибитися у фольклорні твори, які дійшли до наших днів, а завдяки глибокій народній пам'яті їх дійшло таки чимало, то бачимо зв'язок міфів з обрядами, в яких реалізуються дуалістичні мотиви на основі протиставлень. Незважаючи на те, що у християнський період було введено багато нових обрядів, старі язичницькі, хоч і послабилися трохи, але не зникли повністю. Швидше, навпаки – це християнство збагатилося за рахунок старого міфологічного словника та прадавніх обрядових формул.

Сергій Плачинда у своїй праці “Міфи і легенди Давньої України” заперечує термін “слов'янська міфологія”, замінюючи його терміном “давньоукраїнська міфологія”, оскільки, за його власним висловом, “саме поняття слов'янства як об'єднання етнічно споріднених держав і племен з'являється у VII ст., а “Сокіл-Род” [давньоукраїнський міф про Творення], на думку фахівців-істориків та археологів, формувався понад сім тисяч років тому, за ранньотрипільської доби” [16;6].

Міф, за Плачиндою, засвідчує високий рівень культури і духовності давніх українців. Саме давньоукраїнські міфи відзначаються потягом до наукового осмислення світу. Зокрема, це стосується ідеї походження всесвіту. Українські волхви, стародавні автори текстів міфів, у V тисячолітті до нашої ери стверджували, що світ утворився з невеликої частинки матерії - Ока. У кінці XX ст. н.е. вчені-фізики довели, що всесвіт утворився з однієї енергетично ємкої точки.

Згідно з міфом, життя виникло з *росинки-сльозинки*, сучасні ж фахівці з молекулярної біології твердять, що життя на Землі зачалось з *краплі дощової*. Отже, уже 7 тисяч років тому давньоукраїнські жерці (волхви) намагалися пояснити походження світу з наукової точки зору. Ні давньоримської, ні давньогрецької, ні давньоскандинавської, ні давньоіндійської міфології тоді ще і в помині не було. Біблія з її розповідями про те, як Бог (Яхве чи Саваоф) сотворив небо і земну твердь, буде написана тільки через 5 тисяч років.

Витоки зародження давньоукраїнської міфології лежать у Трипільській культурі, про яку світові стало відомо після того, як батько української археології Вікентій Хвойка віднайшов під старовинним українським селом Трипільям поблизу Києва рештки першої людської цивілізації.

Усім відома спільна думка світових учених-істориків про те, що людська цивілізація почалася там, де вперше приручили коня та винайшли колесо. Відомий український вчений-шумеролог Лев Силенко у своїй праці “Мага Віра” зазначає, що “коні вперше були присвоєні в степах Оріяни - України... Вози двоколісні й чотириколісні були побудовані там, де вперше були присвоєні коні”. [15;79] Це твердження автора книги не є голослівним, оскільки американські археологи з Каліфорнійського університету Райнер Бергер і Райнер Проч проводили розкопки поблизу українських сіл Усатово, Деревка, Євминка, де в культурних шарах V тис. до н.е. знайшли кості коней, залишки упряжі й коліс. Із знахідки вчені зробили висновок, що “коні вперше були присвоєні в степах України понад 4350 років перед Христом” [16;11].

Серед українських міфів є і міф про винайдення колеса, що також може бути важливим доказом того, що людська цивілізація зародилася саме на теренах сучасної України, адже подібних сюжетів не знайдемо у жодній іншій світовій міфології.

Давньоукраїнські міфи знайшли своє відображення також у давніх літописах, тим самим ніби перевтілюючись із легенд у реальні історичні події.

“У IX ст. була написана Велесова Книга - одна з найвизначніших пам'яток слов'янської минувщини. Сергій Піддубний, відомий український краєзнавець та

дослідник скарбів нашої літератури, вперше повністю переклав текст, намагаючись відтворити його максимально близько до оригіналу і вперше назвав ім'я автора книги, яким був Ілар Хоругин. Перекладач виділив мовні та інші особливості твору, які дозволяють зробити висновок про те, що Велесова Книга - це твір давньоукраїнської літератури. Книга була написана на дерев'яних дощечках. У яскравій та образній формі вона розповідає про загадковий і таємничий світ наших Праотців, навчає, як захищати свою землю, як шанувати пам'ять про своїх Предків, як зберігати свою культуру та віру, на яких засадах розбудовувати незалежну державу” [15;7].

Дослідник О.Асов вважає, що Велесова Книга збереглася дивовижним чином завдяки тому, що її передав її греку Іоакіму останній новгородський жрець Богомил. Іоакім пізніше став новгородським єпископом, і це допомогло йому переховати артефакт і врятувати його від знищення. Ця гіпотеза підтверджується наявністю витягів із Велесової Книги в Іоакімовому літописі. Дослідники також вважають, що на початку ХІХ ст. Книга, очевидно, вперше з'явилася у колекції Олександра Сулакадзева. У ті часи діяла сувора заборона на переклад будь-яких стародавніх книг, тому навіть зберігання Велесової Книги потребувало неабиякої громадянської мужності. На жаль, до наших днів не дійшла більшість експонатів із колекції рукописів Сулакадзева. Ймовірно, що саме від нього книга могла потрапити до родини Неклюдових, однією із представниць якої була княгиня Донець-Захаржевська, яка у 1919 році загинула від рук червоногвардійців під час їхнього погрому її садиби Великий Бурлюк.

Велесова Книга була написана на дерев'яних дощечках. Вона була знайдена у 1919 році полковником Алі (Федором Артуровичем) Ізенбеком у маєтку поміщика Донець-Захаржевського на Харківщині. Це був період громадянської війни, маєток був зруйнований, і серед розкиданих на підлозі речей Ізенбек побачив стародавні дощечки. Оскільки він був художником і археологом за покликанням, то відразу зрозумів, що це має бути щось цінне і забрав дощечки з собою, коли разом із рештками Білої армії втікав за кордон.

Через деякий час полковник опинився у Бельгії, де познайомився із зросійщеним українцем Юрієм Миролюбовим. Останній був доктором хімії за фахом, але захоплювався старовиною. Миролюбова дуже зацікавили дощечки, і він почав вивчати та переписувати їх. Саме він виявив, що на старих дошках, які відносились приблизно до V-IX ст. н.е., давнім дохристиянським слов'янським письмом викладено міфологію східних слов'ян та їхню історію протягом двох тисячоліть.

У 1941 році Алі Ізенбек помирає, залишивши дощечки Миролюбову як спадок. На жаль, дощечки зникли після таємничого пограбування ательє, що належало покійному Ізенбеку, і їх так і не було знайдено, незважаючи на заяви і скарги Миролюбова.

У роботі над перекладом книги, крім Ю.Миролюбова, брали участь С.Лісний, О.Кур (генерал Куренков) та М. Скрипник. У березні 1957 року російськомовний часопис “Жар-птица”, що видавався у Сан-Франциско (США), почав друкувати фрагменти стародавніх текстів. На жаль, самі дошки зникли під час фашистської окупації Бельгії, конфісковані німцями. Існує версія, що дощечки могли бути викраденими німецькими шпигунами, бо ті тексти, які були на них написані становили загрозу для гітлерівської расової арійської теорії. На щастя, Миролюбов устиг переписати більшу частину дощечок. Саме на основі цих переписаних текстів і ґрунтувалися проведені дослідження.

Миролюбову довелося провести дуже складну і кропітку роботу, оскільки дощечки були заповнені суцільним текстом, без пробілів. “Іноді одне речення закінчувалося літерою, із якої починалося наступне. Речення від речення відділялося вертикальною рисою, хоча іноді вона могла означати літеру “і”. Крім того, автор текстів упускав деякі літери, які здавалися йому очевидними, або й цілі слова. Це становило значну трудність як для самого Миролюбова, так і для перекладачів, які в подальшому подали своє трактування Велесової Книги. Зрозуміло, що ці трактування дещо відрізнялися одне від одного. Потрібно зазначити, що книги на кшталт Велесової не призначалися для широкого загалу.

Це була література для посвячених, їх часто забирали на той світ самі автори” [15;8].

Коли тексти, названі Велесовою Книгою, було опубліковано, вони зустрілися із жорсткою критикою та дуже неоднозначним ставленням з боку вчених-істориків. Серед західних славістів утворилося два табори – супротивників та прибічників, а от у Радянському Союзі твір відразу назвали підробкою. Радикальне неприйняття отримала Книга з боку таких учених академіків, як Б.Рибаков та Д.Ліхачов. Надзвичайно постарався у знеціненні знахідки також дослідник стародавніх текстів О.Творогов. Крім того, Велесову Книга була заборонена до друку, а митники вилучали її на кордоні як антирадянську літературу. В СРСР повний текст книги було вперше опубліковано у 1990 році лише в тритисячному накладі.

Техніка написання Книги збігається з тією, що описав колись Геродот, і з тією, яка до сьогодні використовується в Україні для виготовлення писанок: на дощечки наносили віск, а потім гравірували стилем букви. Потім таблички занурювали у коричневу рідину, яка і просочувала місця, де не було воску. Це була надзвичайно важка праця, адже виправити помилку з допомогою коректора чи гумки було неможливо.

Протягом тривалого часу велися суперечки стосовно авторства Велесової Книги. Одні дослідники вважали автора невідомим, інші стверджували, що Книга написана групою авторів. Більшість сходиться на тому, що авторство належить волхву. Деякі дослідники вважали, що волхв був вихідцем із Новгороду, але сучасна точка зору це заперечує, адже більшість подій, описаних у хроніці, відбувалися саме на київській землі і до Новгороду не мають жодного відношення. Теорія про декількох авторів теж не витримує критики, оскільки стиль написання Книги, її чітка ідеологічна спрямованість все ж таки вказують на одну людину. Неможливо уявити, щоб група авторів могла писати абсолютно ідентично, до того ж, щоб вони писали на одній і тій же дощечці. Швидше за все, вони б узяли різні.

Світ побачив декілька перекладів Велесової Книги, зокрема, найвідомішими є переклад Б.Яценка та С.Піддубного. На сьогоднішній день найточнішим вважається саме переклад С.Піддубного, і на нього ми спиратимемося у даній дипломній роботі. Раніші переклади містили багато неточностей і помилок, зокрема, трактування низки Богів, божеств і тотемів, перекладачами не розрізнялися терміни “мова” і “мовинство”, що викликає сьогодні масу питань. До того ж, незважаючи на свою безцінну титанічну працю, Ю.Миролюбов теж допустив деякі помилки під час поділу тексту на речення та окремі слова, внаслідок чого відбулися непорозуміння. Наприклад, як зазначає С.Піддубний, “*волсев ухорен з еі брате іе ословень*” (д.25) мало би читатися як: “волсе вухорензе і брате іео словень”, тобто “*волхви Вухоріз і брат его Словен*”, а не: “*волхви Ухоріз і його брат Ословень*”. З цієї ж причини “*бедехшемокравенце*” мало б ділитися на “*бедехше м (будучи ми) окра-венці*” (а не “*будемо кравенці*”), де бачимо два племені “окрів” і “венців”, тобто “*укрів і венедів*”[15;9]. Внаслідок таких курйозів справжній літературний твір виявився спотвореним і в деяких культурних колах досі вважається підробкою.

Подібне трактування Велесової Книги не є дивним, оскільки її достовірність зовсім не була вигідною традиційній радянській історіографії та культурології, бо воно каменя на камені не залишає від теорії походження трьох братніх східнослов'янських народів — українців, росіян і білорусів. Під сумнів було поставлено і багато постулатів історії Давньої Русі, які були старанно прописані та відшліфовані промосковськими вченими у самодержавних коридорах.

Значну проблему для вивчення цього питання становить той факт, що занадто мало доказів було збережено, адже період московського панування в Україні був періодом нищення книг дохристиянського періоду, і державники та спецслужби доклали до цього максимум зусиль. Наприклад, чого тільки варта пожежа у сховищі давньоруських літописів Києво-Печерської лаври у 1718 році, яку якраз і влаштували агенти Петра I. Впродовж 200 довгих років у Росії був заборонений будь-який переклад чи передрук стародавніх книг. Уже в ХХ

столітті, а саме у 1964 році, агентом КДБ Погружальським було влаштувано пожежу у відділі україністики бібліотеки Академії наук УРСР. Для цього він порозкладав між книжками фосфор.

Відомий український письменник Валерій Шевчук був одним із тих, хто зацікавився надзвичайним значенням Велесової Книги для української духовності і культури. У своїй статті “Загадкова Велесова Книга” він вивів причини, через які відбувалися гоніння на цю перлину давньоукраїнської літератури:

1) постулати російської імперської історичної науки про “колиску трьох братніх народів” не витримують ніякої критики у порівнянні з фактами з Велесової Книги;

2) постулат про єдину спільну давньоруську мову теж втрачає свою доказовість;

3) неможливо стверджувати, що державність Русі була принесена в Київ із Новгороду Рюриковичами, оскільки вона існувала тут задовго до того;

4) в літописі нічого не вказано про т.з. Північну Русь, з якою ототожнює себе Росія. Навпаки, племена, які проживали на території сучасної РФ, автор Книги називає ворогами русів, а найближчими культурними і генетичними родичами давніх українців є чехи і хорвати. Коли Кий заснував Київ, брати його Щек і Хорив пішли на захід, до Карпатських гір, і стали родоначальниками племен, із яких розвинулися чеський та хорватський народи.

Потрібно зазначити, що на думку В.Шевчука, Велесова Книга залишається в немилості дотепер, оскільки освітлення історичних подій у ній невігідне ряду впливових інституцій, а саме:

1) *промосковській ідеології*, оскільки Влескнига доводить, що:

а) Русь і влескнижні руси, що поклонялись Триглаву, - це Україна й українці, а Триглав – це прототип нашого тризуба;

б) розкриває історію, культуру, духовні цінності і розумові здобутки нашого народу, яку у нас викрадали і переписували впродовж довгих років;

в) підтверджує існування ще IX ст. українських шкіл, адже були учні, значить, були і ті, хто їх учив;

г) нагадує справжній вік нашої столиці: Києву не 1500, а більше, ніж 2700 років.

2) *панівній християнській релігії*, оскільки:

а) докладно розповідає про дохристиянських Богів України і релігійну систему наших Предків, показує, що їхня віра була не вірою рабів, а вірою вільних людей;

б) показує, що основи православ'я треба шукати у вірі наших Предків, які поклонялися Сонцю;

3) *офіційній науці*, бо Влескнига спростовує теорії про первинність грецької (візантійської) та римської культур, не кажучи вже про московську.

4) *“Світовому уряду”*, тим, хто хоче диктувати свої правила життя народам усього світу, бо Влескнига:

а) за національно-патріотичним спрямуванням, релігійно-духовним виміром та гуманністю переважає усі їхні ідеології;

б) загрожує існуванню світового капіталу, бо може стати основою для творення нової світової політики, яка будуватиметься на кардинально інших цінностях - на засадах справедливості й рівноправності, а не висмоктуватиме соки з чужих культур та не поглинатиме економіки інших країн. [15;14]

2.2. Історичне тло написання Велесової Книги

Велесова Книга - єдиний священний твір давньоукраїнської доби, який дійшов до нашого часу і дає нам можливість отримати відповіді на багато питань, які раніше були недоступні. Унікальність цього твору полягає у тому, що в ньому докладно виписується релігійна система наших Пращурів і називаються Боги, про яких ми мали примітивні знання.

Автор Велесової Книги взявся переказувати події глибокої старовини, щоб “не залишитися невігласами до кінця, звідки ми”, ставлячи собі за мету відновити втрачені Веди (Святі Книги).

Книга написана в той час, коли Русь протистояла масованій навалі греків, що намагалися підкорити волелюбний руський народ і запровадити на Русі свої цінності. Твір і з'явився як відповідь на намагання знищити історію та духовний світ українців. У ньому неодноразово звучать палкі заклики зберегти своїх Богів, старовину і пам'ять про предків: “Почуй, нащадку, славу ту і держи серце своє за Русь, якою є і пребуде наша земля. Маємо боронити її од ворогів і вмерти за неї” (д.8/2) [16;12]

Автор Книги весь час говорить про захист рідної землі від греків, які хочуть насадити свою мову і культуру. Але не слід сприймати це буквально. В розумінні автора греки - це іновірці. “На півдні під протекторатом греків створювалася сила, яка за задумом її творців мала підкорити й підмінити справжню Русь. Автор Велесової Книги фіксує навіть назву міста Росія, яке знаходилося на підконтрольній греками території. Згодом таких “греків” потіснили на північ, на суздальські землі, де незабаром постане Московське Царство і в XVIII ст. стане Росією”. [16;12] Тому і ополчилися московські вчені на Велесову Книгу, не визнаючи її оригінальності і достовірності.

Примітно, що у Велесовій Книзі також згадані Кий, Щек та Хорив як сини Арія. За твердженням автора літопису, саме вони привели слов'ян на Дніпро. Якщо взяти до уваги цей факт, і за наявності нових доказів на користь цього, можна було би вважати, що насправді Київ було засновано набагато раніше, ніж вважалося до цього – принаймні, на декілька століть перед відомою датою. На користь того, що Велесова Книга – твір автентичний говорить і те, що деякі викладені у ній факти стали-таки відомі європейським історикам у 70- ті роки XX століття. Найголовнішим доказом автентичності літопису можна вважати палеографічні та філологічні дослідження, розпочаті Л.Жуковською і продовжені Б.Яценком.

Автор Велесової Книги стверджує, що праслов'янські племена — арії, або орії, походять із Семиріччя. Цей регіон одні історики ототожнюють із землями поблизу озера Балхаш, інші — із сучасним Пенджабом. У Книзі докладно висвітлюється історія переселення праслов'ян до Подніпров'я, родинні стосунки

з іншими племенами, релігія, війни з готами, гунами, греками і римлянами. При цьому вказуються конкретні імена видатних ватажків і досить однозначні географічні назви, що збігається з давніми грецькими, візантійськими, перськими та індійськими джерелами.

2.3. Міфологічні істоти як герої твору

Дуже часто у тексті Велесової Книги зустрічається ім'я слов'янської Матері-Слави, яка згідно з давньоукраїнськими міфами була створена богами як перша людина на землі, а для неї створили чоловіка, щоб вони дали початок роду людському. У цьому міфіві лунають прадавні відголоски матріархального суспільного устрою наших пращурів. Але роль Слави не лише в тому, щоб започаткувати людський рід, вона також і охороняє своїх дітей від ворогів як на полі бою, так і в мирних поселеннях. У Книзі вона зображена у образі птиці, або крилатої богині Перемоги:

“...Матиресва б'є крилами о боки свої з обох сторін, які вогнем сяють світом до нас...”

“І та все птиця говорить, як вогонь жару поносячи на нас, і головою порушує, та то гребінь її”, “А Перун, її видячи, гримить у сверзі ясній”.

“Себто дивіться всюди, щоб мали птицю тую на чолі вашім, а та поведе вас до перемоги, ся ж бо єсми сини її, і там нею трималися, і тут красується перед нами, а летить світами до нас”.

Вищенаведені цитати із аналізованого літературного джерела іще раз підтверджують думку про походження нашого національного герба – тризуба від язичницького символу Матері Слави, давньослов'янської богині Перемоги, що зображав вогняного птаха, який атакує ворога і веде до перемоги воїнів-захисників рідного краю, символ Великої Матері, що втілює душі загиблих героїв. Власне і слово “слов'яни” веде своє походження із прадавніх часів від імені головної на той час богині — Матері Слави, оскільки, за прадавніми міфами, саме вона започаткувала земний людський рід, і це була доба матріархату. Протягом усієї української визвольної історії усі захисники нашої землі, включаючи давньослов'янських воїнів та козаків, січових стрільців і

воїнів УПА, вступали до бою з ворогом, вигукуючи “Слава!”. Отже, робимо висновок, що цьому бойовому кличу вже більше, ніж дві тисячі років.

Ім'я Матері Слави відбилося у багатьох власних назвах, зокрема, в чоловічих іменах (та похідних від них жіночих формах). Згадаймо хоча би такі імена, як Святослав, Ярослав, В'ячеслав, Мстислав, Горислав, Доброслав, Мирослав і відповідні їм жіночі. На пізніших етапах на культурно-історичну арену українського Олімпу вийшли і боги чоловічої статі – такі, як Перун, Сварог, Даждбог, Стрибог та Велес, але народ продовжував шанувати й Матір-Славу, богиню перемоги і свою праматір.

Якщо говорити про літературний аналіз твору, то його побудова, як і структура “Слова о полку Ігоревім” та інших стародавніх літописів, має пісенно-билинну форму і читається речитативом. У тексті часто зустрічаємо такі поетичні форми, як порівняння: “*Отак земля, яка чотири віки була нашою, стала грецька, і ми там, як пси...*” [16, с.60], епітети: .....часто згадуються імена богів, які шанувалися нашими предками:

Предречено од старих часів,

Що мусимо в спілці з іними створити державу велику,

Відродити маємо Руськень нашу з Голунню

І трьома стами городів та сіл.

Вогнищ дубових дим там, і Перун, і земля наші.

Це Птиця Мати Небесна співає про дні ті

І чекаємо на часи, які крутити будуть Кола Сваргові до нас.[16, с.121]

На думку С.Піддубного, Книга написана одним із українських діалектів, яких у ті часи було ще більше, ніж тепер. Вражає багатство мови і термінології, що є показником різноманітної розумової, духовної і виробничої діяльності наших Предків, їхніх контактів із сусідніми етносами тощо. [15;13]

Стосовно питання автентичності дослідник теж має свою авторитетну думку. У передмові до свого перекладу Велесової Книги С.Піддубний наводить такі докази достовірності літопису:

1) жодна людина IX чи XX ст. не могла вигадати такий твір, де логічно викладаються історичні факти, серед яких невідомі на той час науці;

2) свідчення книги про “народ від Лади” підтверджується цивілізаційним шляхом Лади, що пролягав у давнину зі сходу на захід від Вільховського святилища Лади, що датується приблизно VIII тис. до н.е. (Кіровоградщина) до Бушівського рельєфу Лади (Ямпільський район, Вінничина), скельного монастиря Ладове (Вінничина) і Терношорського пам'ятника Лади, що на Івано-Франківщині [16;8], і відповідними фактами, викладеними в Книзі: “Одійшли Хорив і Щек від інших і переселилися до Карпатських гір. Там інші городи заснували і торгували з племенами іншими, і багатства мали великі” (д.36Б) [15;14].Значення Велесової Книги, на думку дослідника, полягає у тому, що завдяки їй “ми бачимо себе вже в IX ст.під іменем “окри” (ось звідки з’явилися укри – Я.Р.), як діди русів (д.7Є)” [15;16].Володимир Шаян вважає, що Велесова Книга може бути візитною карткою нашої країни, бо це “філософська висота нашого Віщуна, наймодерніша ідеалістична філософія. Платон і Арістотель залишаються позаду основної космічної концепції нашого Віщуна”.

РОЗДІЛ 3.

ПЕРЕГУК ПОДІЙ ДАВНИНИ, ЗОБРАЖЕНИХ У ДАВНІХ МІФАХ ТА ВЕЛЕСОВІЙ КНИЗІ, ІЗ ПОДІЯМИ СУЧАСНОСТІ

3.1. Відображення у давній міфології формування визначальних рис характеру українців

Циклічний рух історії людства підтверджується історією України, її постійною боротьбою за свою незалежність, боротьбою із зовнішніми та внутрішніми ворогами, культурними впливами. Населення наших земель завжди відзначалося миролюбністю і дипломатичністю. Українці самі ніколи ні на кого не нападали, нові території освоювали мирним шляхом – розселенням на необжитих землях, але їм постійно доводилося захищатися від зовнішніх ворогів. Це підтверджується як текстами давніх літописів, так і подіями, які зараз відбуваються на споконвічних українських землях в результаті російського вторгнення.

За давньоукраїнськими міфами світом правили Білобог та Чорнобог, що символізували світлу і темну сторони життя. Філософські категорії добра і зла в їх споконвічній боротьбі були відображені у цих міфічних постатях. Білобог, від самого початку започаткувавши рід людський, мав позитивне творче начало, тоді як Чорнобог – негативне, руйнівне.

У міфах послідовно проводиться думка, що Білобог поставив перед собою завдання населити цей чудовий світ людьми, які б розмножувались, розвивались і розумно використовували для організації свого життя та продуктивної діяльності природні багатства як дарунок вищих сил. Його плани і наміри були від початку благими і миролюбними, саме такими він і створював перших людей, які у такому ж дусі мали б виховати своє потомство. Але, за міфом, саме Чорнобог та його витвори, наприклад, Мара, був причиною трансформацій, що відбулися із Білобогом та людським родом, якому він покровительствував. Внаслідок війн та моровиць, насланих темною стороною, люди змушені були боротися і воювати, ставати жорсткішими, коли йшлося про захист свого життя

та життя своїх близьких, особистої свободи та кордонів своєї землі. Мироловність у побуті змінилася непримиренною затиїстю на полі бою, коли ворог загрожував Батьківщині, роду, сім'ї.

Велика увага в давньоукраїнських міфах відводиться ролі жінки в родині і суспільстві. Як уже зазначалося, у давньоукраїнській міфології однією із ключових фігур є Мати Слава – перша жінка, праматір роду людського. Вона ж зображена у давніх літописах у ролі крилатої богині Перемоги (у грецькому варіанті цю богиню звати Ніка, у римській міфології – Вікторія). Треба зазначити, що оскільки, за даними наукових досліджень, давньоукраїнська міфологія має давніше походження, ніж давньогрецька чи давньоримська, то, вочевидь, образи Ніки та Вікторії, як і інших богів і богинь, могли бути запозичені грецькою та римською культурами у наших предків. Отже, за давньоукраїнським міфом, на протигагу пізнішій офіційній християнській релігійній думці, Бог створив спочатку жінку, а потім дав їй чоловіка для продовження роду людського, а не навпаки. Це стверджувало панування мирної творчої жіночої енергії, яка поширювалася не лише на благоустрій та добробут родини і общини, а і мирне освоєння нових земель шляхом переселення на ще не зайняті, не обжиті ніким території, які ставали придатними для використання і оброблялися завдяки систематичній наполегливій праці наших прашурів. Звертаючись до сьогодення та простежуючи історичний шлях розвитку української нації, бачимо, що роль жінки в українському суспільстві завжди була надзвичайно важливою. На відміну від представниць інших націй та народностей, як західноєвропейських так і наших східних сусідів, українські жінки мали доступ до освіти, приймали важливі рішення стосовно власного життя та життя своїх дітей, навіть могли керувати країною, як княгиня Ольга та доньки Ярослава Мудрого. Якщо говорити про історично недавній період, а саме, - середину ХХ ст. у Європі, то українки бкз перепон здобували вищу освіту, захищали дисертації, працювали лікарями, вчителями, інженерами та агрономами, тоді як у європейській Італії доступ до вищої освіти жінкам був дуже обмеженим, а порою і неможливим. У депресивних південних регіонах

країни - на Сицилії та в Апулії жінки мали право лише на початкову освіту, інше, на думку суспільства, не вважалося обов'язковим. У цих традиціях ми бачимо відгомін прадавніх часів: з одного боку, праслов'янський матриархат, де роль жінки в родині та суспільстві була ключовою, з іншого – римський патріархат, де жінку та дітей могли продати чи обміняти, якщо вони чимось не вгодили голові двору. Подібні речі існували і в цілому ряді європейських країн. Отож українські жінки перебували у кращому становищі, оскільки їхні права споконвіку були більш захищеними. Коли українська дівчина виходила заміж, її посаг належав тільки їй, і якщо шлюб розривався (а такі випадки в Україні бували навіть кілька сотень років тому, про що й мріяти не могли жінки десь у Франції чи Іспанії), чоловік не міг претендувати на майно дружини. Українська жінка, можливо, і не мала повної влади в родині, але вона завжди могла розраховувати на захист свого роду та позитивну громадську думку. Ті ж представниці «слабкої» статі, які були достатньо фінансово забезпечені та мали володіння, нерідко навіть захищали свої маєтки від нападу ворогів зі зброєю в руках. Очевидно, це йшло ще від міфологічного сюжету про першу людину-жінку, створену богами для того, щоб рід людський почав свій земний шлях, про Матір-Славу, яка, як богиня Перемоги, супроводжувала давньоукраїнських воїнів на полі бою за рідну землю, даючи їм силу і насагу для боротьби.

Сьогодні українки пліч-о-пліч з чоловіками захищають нашу країну від рашистської навали, ні на йоту не поступаючись представникам сильної статі мужністю, витривалістю, витримкою та силою духу, як богині перемоги, надихають на подвиги, підбадьорюють, заліковують рани, рятують життя як на полі бою, так і у шпиталях, під постійними обстрілами, без сну і їжі. Так, як колись їхні праматері:

*“І бачили, як волхвині, що в лісах були,
Взяли мечі і пішли за раттю.
І бачили кудесниць, що чудеса великі творили,
Як із перст, здійнятих до Сварги, раті встають Сваргові,
І течуть ті на ворогів і могилюють їх.” [14, 70].*

“Волхвині” – це, як ми розуміємо, освічені, ерудовані жінки того часу, які володіли знаннями з медицини, природознавства, екології тощо. Їхні прапрадочки – викладачі, лікарі, інженери, юристи, програмісти – тепер також захищають рідну землю, але вже не з мечем – з автоматом чи джавеліном, і, як справжні кудесниці, тобто чарівниці, знищують загарбників на історично українських землях, перетворюючи давні міфи на реальність.

При визначенні впливу міфу на формування і становлення національних особливостей українців потрібно взяти до уваги існування так званих національних міфів, які створилися на основі первісних міфів та викристалізувалися протягом століть на конкретній території впродовж тривалого часу.

Британський дослідник феноменів нації та націоналізму Ентоні Дейвід Сміт виділив такі елементи системи національних міфів: міф про виникнення нації; міф про місцезнаходження і міграції; міф про спільне походження; міф про героїчну добу; міф про занепад; міф про відродження. З цих шести міфів Е.Сміт виокремлює три, які “можна було б назвати “священними властивостями” нації, чи, точніше, її основними властивостями: міф про “золотий вік”; міф про священну територію; міф про обраність [23]. Стосовно української нації, то можемо вважати трипільську культуру її “золотим віком”, оскільки тогочасне суспільство жило мирним життям розвиненої цивілізації, освоювало нові землі, нові ремесла. Високою була народжуваність, а смертність – низькою, як свідчать дані досліджень науковців. Але, як відомо, історія рухається по спіралі, і період розквіту змінився періодом занепаду та відійшов у небуття.

3.2.Спільне у подіях минувшини і сьогодення

Міф про священну територію є невід’ємною частиною національної свідомості українців від давноминулих часів і донині, адже цементує націю навколо центральної ідеї – оборони рідної землі, священної землі, навіть п’яді якої не можна віддати загарбникам ні в прямому сенсі (воєнні дії), ні у переносному (культурна експансія). У період написання Велесової Книги наші

предки намагалися зберегти свою культуру від впливів грецької так само, як протягом останніх сотень років українська мова і культура намагалася вистояти під натиском російської, яка прагла і досі прагне вбити історичну пам'ять і національний дух українців. Ось як про це йдеться у літописі:

*“Греки роблять усе, аби нас од стародавностей одвернути,
Але бачимо те, і руку на мечі тримаємо,
Аби знали, що лютий день іде і крові хоче.
І проллємо її на землю свою русу...”*

А наступні рядки звучать, як ніколи, актуально, і перекликаються із сучасністю, коли 24 лютого 2022 року Росія здійснила широкомасштабне вторгнення на наші землі, посягнула на нашу свободу:

*“Се русів міста руїнами волають до нас
І повинні ми йти і зустрітись зі смертю.
Піде син мій і умре за свою землю.”* [14, с.79]
*“Тоді не були лякливими і сьогодні пребудемо достойні –
Можемо відбитися від ворогів і мусимо це зробити”.* [14, с.44].

З таким же запалом зараз захищають рубежі рідної землі наші невтомні і безстрашні захисники, розуміючи, що кожен бій може стати останнім для кожного з них, але не останнім для української нації. У зв'язі наших захисників – відвага предків, кров, яка волає про священний обов'язок сина своєї землі віддати, якщо потрібно буде, життя за свободу і незалежність батьківщини. Безстрашність і патріотизм, терпіння і стійкість – визначальні риси українців, які збереглися на генетичному рівні, передані від скіфів запорозьким козакам, а від козаків – нашим сучасникам. І підтвердженням цього є наступні рядки, написані автором Велесової Книги:

*“Ми єсть русичі!
Маємо гордитися походом нашим
І триматися один одного приятелями до смерті правої”* [14, с.54].

Слова ці надзвичайно актуальні, і тепер, у часи, коли нащадки давніх русичів мужньо борються із рашистською навалою. *“Борися, земле Руська, і*

борони сама себе, щоб не була на тому корчі; щоб ворогами не була захоплена та до воза не прив'язана, тягнучи його, куди захоче володар чужий". *"Про смерть нашу не думаймо – життя наше на полі бою прекрасне"*, *"Маємо спати на сирій землі і їсти траву зелену, доки не буде Русь вільна і сильна"*, - ці слова, хіба що замінивши топонім Русь на Україна, говорить собі і побратимам чи не кожен воїн, який відстоює зі зброєю в руках кожен метр української землі. Жодного слова чи думки не зустрінемо ми в тексті Велесової Книги про нагоду поживитися завойованими трофеями, привласнити собі чуже. І сьогодні наші солдати, по-лицарськи, достойно воюють за ідею, за свою землю, за Батьківщину, не бояться смерті, яка чигає на кожному кроці, а готові лягти кистями в рідну землю, аби Україна стала вільною. Минули тисячоліття від появи давніх міфів, літописів, а український народ так само намагається вибороти своє право на незалежність, на вільне життя, щоб самостійно визначати напрям свого руху у цивілізований світ, бо ми, українці – невід'ємна частина європейської спільноти. І яким буде наш політичний, економічний, культурний вектор розвитку – вирішувати нам. А міфи відіграють у цьому процесі свою важливу ідеологічну функцію, бо наче невичерпні джерела, досі живлять глибоку криницю нашої пам'яті, віри в краще, здатності до боротьби, формують престиж нації.

Щодо цього самого престижу, то радянський варіант національних міфів, на думку Д.Судина, "є дисфункційним, на відміну від українського та амбівалентного варіантів, які забезпечують відчуття престижності належності до української нації. Цілком сподівано, що найбільш ефективним у виконанні цієї функції є український варіант міфів".[23] Якщо розглядати функціонування різних видів міфів, приходимо до висновку, що функцію надання політичної престижності нації чи не найбільш ефективно виконує міф про страждання.

Найкращим прикладом міфу про страждання є, напевно, багатовікова історія єврейського народу. Оскільки цей міф було зафіксовано у найголовнішій книзі християн – Біблії, він є чи не найвідомішим у світі. Мабуть, саме завдяки йому євреї всього світу так міцно пов'язані між собою. Українському народові

протягом багатьох століть (і Велесова Книга є цьому підтвердженням) доводилося протистояти зовнішнім ворогам, тому саме міф про героїчну боротьбу, як і схильність до самопожертви заради національних інтересів, заради рідної землі є визначальним для самосвідомості нашої нації.

Дмитро Судин вважає, що “для українського варіанту головну роль відіграє міф про “золотий вік”, тобто мотивацією для самопожертви є не стільки відчуття боргу перед попередніми поколіннями, скільки бажання повернутися до часів процвітання нації. В цьому можемо бачити важливу роль міфів у формуванні українського суспільства: замість цінностей, які є колективістичними і ставлять інтереси групи вищими від інтересів індивіда, українські національні міфи не протиставляють цих двох суб’єктів соціального життя. Нація стає не самоціллю, а ціллю, тобто водночас стає засобом забезпечення гідного життя кожного свого члена. Події останнього року показують, що саме таке трактування національної ідентичності стає провідним в українському суспільстві. Коріння таких явищ бачимо ще в часи, коли тільки зароджувалося українське міфотворення. Відтак, міфи ще й досі лишаються предметом вдумливого дослідження істориків, соціологів, філологів, фольклористів.

Про формування української нації в подальшому судитимуть наступні покоління, але вже зараз можна сказати, що нинішня російсько-українська війна однозначно змінить ставлення нашого народу до багатьох речей, так чи інакше поверне нас до текстів давніх міфів, підсилить споконвічне прагнення українців до свободи і незалежності як неодмінної умови існування і процвітання нації.

ВИСНОВКИ

Отже, у даній дипломній роботі ми дослідили міф як основу світогляду наших давніх предків та яким чином давньоукраїнські міфи вплинули на формування свідомості українців тисячі років тому, розвиток релігії у період трипільської культури, як це було пов'язано з міфологією, боротьбу християнства з поганством, боротьбу давніх українців із народами, які хотіли їх поневолити, та що подібного можемо знайти у рисах характеру наших предків і наших сучасників.

Відомо, що міфи затверджували прийняту в певному суспільстві систему цінностей, підтримували і санкціонували певні норми поведінки і, таким чином, були важливими стабілізаторами суспільного життя, По-суті, міф є синтезом зачатків знань, релігійних вірувань та оцінки ситуації – етичної, естетичної та емоційної. Крім того, завдяки своїй здатності суміщати в собі діахронічний та синхронічний аспекти, міф пов'язував минуле з майбутнім, і це забезпечувало духовний зв'язок поколінь.

У міфічному епосі закладалися перші підвалини моральних переконань народу, виражаючи в постатях богів та героїв моральні ідеали добра і зла. Саме тому ідеали народного епосу - більше, ніж художні образи. Вони є поступом народної свідомості на шляху до морального вдосконалення. В давньоукраїнській міфології відбилися елементи міфологічних уявлень наших предків, сюжетні мотиви ритуальних дійств, опосередковано збережених у фольклорних творах (казках, легендах, баладах, обрядових піснях), хоча давні українці сприймали міфи не як витвори фантазії, а як реальні події. Наші предки вірили в існування потойбічного світу, життя після смерті, і вважали, що по смерті людська душа перероджується. Сліди давніх культів та ритуалів, які проводилися жерцями, простежуються до сьогодні. Трудова діяльність також носила ритуальний характер і супроводжувалася піснями, танцями та рольовими іграми. Але цей великий культурний пласт, на жаль, не можна дослідити

досконально, оскільки слов'янські міфологічні тексти не збереглися: релігійно-міфологічна цілісність язичництва була зруйнована під час християнізації слов'ян, хоча народні билини, думи й перекази, загадки, прислів'я, приказки, примовки, словом, все те, що ми називаємо фольклором, черпали свій зміст із сучасних їм язичницьких міфів. Саме тому віднайдені тексти Велесової Книги мають безцінну вагу для української історіографії та культурології, оскільки вони дозволяють нам відновити важливу частину культурного матеріалу давніх епох.

Із часом зорієнтована на обоження природних стихій і тісно пов'язана з господарською діяльністю батьківська віра не мала досвіду адаптації до нових соціальних умов, не апелювала до вирішення взаємин груп населення, натомість у християнства такий досвід був, і це дуже влаштувало керівництво великої держави. Тому, заради підняття державного статусу Русі, Володимир погодився на хрещення усієї держави. Язичництво виявилось поза законом, оскільки дуже заважало новій офіційній ідеології християнства. Позитивістські постулати язичництва не вписувалися у прокрустове ложе нового “забрала” монархії. Християнство стало для Русі симфонією єдності світської і духовної влади. Язичництво жорстко викорінювалося з усіх сфер суспільного і духовного життя. Особливо нетерпимо нові проповідники ставилися до стародавніх книг, які систематично знищувалися. Багато століть по тому історики навіть не знали, що східні слов'яни задовго до введення кирилиці мали більш давнє письмо.

У той же час прийняття християнства стало важливим кроком до євроінтеграції у часи князя Володимира, способом зміцнити державну владу, підкріпивши її владою церкви. Щоправда, це негативно вплинуло на демократичний устрій, який розвинувся у суспільстві, властивому для трипільської культури, де усі важливі справи вирішувало віче, і кожен його член ніс відповідальність за прийняті рішення. Отже, як кожна історична віха, прийняття християнства мало як позитивні, так і негативні аспекти, але, у будь-якому випадку, воно принесло неминучі зміни та запустило нові історичні процеси. Незважаючи на важливість і невідворотність історичних змін, не варто

забувати, що на відміну від міфів інших народів, саме давньоукраїнські відзначаються потягом до наукового осмислення світу. Серед них є і міф про винайдення колеса, що також може бути важливим доказом того, що людська цивілізація зародилася саме на теренах сучасної України, адже подібних сюжетів не знайдемо у жодній іншій світовій міфології. Крім того, цей міф не є просто гарною казкою, адже розкопки американських археологів Райнера Бергера і Райнера Проча довели, що перше колесо, як і перший приручений кінь дійсно належали культурі наших предків.

Велесова Книга є надзвичайно цікавим культурно-історичним артефактом, який дає змогу сучасним українцям отримати уявлення про життя та побут їхніх пращурів, а також їхню боротьбу проти зовнішніх та внутрішніх ворогів, що знаходить відгук і в подіях сьогодення. Вона відкриває світ, який тривалий час залишався невідомим майбутнім поколінням, та дозволяє зрозуміти характер наших пращурів, їхні цінності, надії та прагнення. Найважливішою рисою Книги є, напевно, майстерне поєднання описової документальності історичних подій із художнім зображенням, використанням поетичних образів та тропів, які роблять мову твору мелодійною, образною і співучою. Дуже часто у тексті Велесової Книги зустрічається ім'я слов'янської Матері-Слави, яка згідно з давньоукраїнськими міфами була створена богами як перша людина на землі, а для неї створили чоловіка, щоб вони дали початок роду людському. У цьому міфові лунають прадавні відголоски матріархального суспільного устрою наших пращурів. Саме від цієї Праматері, вочевидь, ведуть свої гени українські жінки, які мужністю і терпінням можуть вразити найсильніших чоловіків. Ці риси закладалися протягом тисячоліть і в наш час допомагають жінкам вистояти не лише морально під час обстрілів, окупації та воєнних дій, але і фізично, працюючи волонтерами, виносячи поранених із поля бою та освоюючи новітню зброю для боротьби з ворогом.

Вищенаведені риси роблять Велесову Книгу твором сакральним для української нації, оскільки виводять її із позиції другорядної, “молодшого брата”, що була нав'язана нам “великодержавною” Росією, у позицію незалежну

– позицію нації з глибоким і міцним корінням, багатою історією та майбутнім народу, який заслужив на гідне життя у цьому світі.

Незважаючи на це, цей твір ще й досі називають фейком. Відомий український письменник, етнолог Валерій Шевчук вважає, що висвітлення історичних подій у книзі невігідне деяким впливовим інституціям, зокрема промосковській ідеології, панівній християнській релігії, офіційній історичній науці та світовому уряду, оскільки спростовує століттями нав'язувані ідеї і зображує життя наших предків екологічним, тобто, у гармонії з природою (культ землі, культ води, культ вогню, - відгомін яких ми досі спостерігаємо у поховальних обрядах та сезонних сільськогосподарських ритуалах) з досить високим рівнем культури, медицини, національної гідності та самосвідомості, прагненням до свободи особистості та демократичного устрою суспільства.

Завдяки текстам цього літопису ми можемо простежити риси, які були сформовані в характері українців не без ідеологічного впливу язичницького світогляду та стародавніх міфів. Це і прагнення до свободи, і патріотизм, і толерантність до інших культур, але й прагнення захистити свою ідентичність, сміливість і мужність, відданість ідеї.

Звичайно, питання стосовно достовірності Велесової Книги як історичного документу ще повністю не закрито, але як інструмент ідеологічного впливу, що має виховне та культурне значення, цей твір є надзвичайно важливим для формування почуття національної гордості та національної самосвідомості молодих українців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях: Космогонічні українські погляди та вірування. Київ: Фірма “Довіра”, 1992. 414с.
2. Вступ до філософії. Історико-філософська пропедевтика: підручник / Г.І. Волинка, В.І.Гусєв, І.В.Огородник, Ю.О.Федів. За ред. Г.І.Волинки. Київ, 1999. 625 с.
3. Гейштор А. Слов'янська міфологія. Київ: ТОВ “Видавництво “КЛІО”, 2015. 416 с.
4. Гнатюк В.М. Нарис української міфології/ іл. О.Кульчицька [підгот. та опрац. тексту, вступ. ст. і прим. Р.Кирчів]. Львів: Ін-т народознавства НАН України, 2000. 263 с.: іл.
5. Горлова В.М. Роль міфу у вихованні та формуванні особистості// <https://newacropolis.org.ua/theses/eaab641af-1bd4-49f6-abad-8a51c864ab36>
6. Граб С. Таємниці Велесової Книги // <http://incognita.day.kiev.ua/tauemniczi-velesovoyi-knigi>.
7. Етнографія українців: навч. посібн. / за ред. проф. С. А. Макарчука; вид. 3-є, перероб. і доп. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2015. 711 с.
8. Калакура Я. С. Українська культура: цивілізаційний вимір / Я. С. Калакура, О. О. Рафальський, М. Ф. Юрій. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. 496 с.
9. Кисельов С., Сальникова А. Національна ідентичність українців: Дилема культурного і соціально політичного. Політичний менеджмент. №2. 2003. С.31-40.
10. Костомаров М. Слов'янська міфологія. Вибрані праці з фольклористики й літературознавства. Київ: Либідь, 1994. 384с.
11. Мозговий І. П. Християнізація Давньої України (I – початок XI ст.) : античні й середньовічні писемні джерела : збірка документів із коментарями / І. П.

Мозговий. Суми: ТОВ “Коллаж-Принт”, 2018. 575 с.

12. Нагорна Л.П. Ідентичність національна. [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2005. 672 с.: іл., – URL: http://www.history.org.ua/?termin=Identychnist_nacionalna (дата звернення: 24.02.2023).

13. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології / Іван Нечуй-Левицький. Львів: Друкарня товариства ім. Шевченка, 1876. 80 с.

14. Піддубний С.В. Велесова Книга - Веди України-Русі / С.В.Піддубний. Київ: ФОП Стебеляк, 2020. 272 с.: іл.

15. Піддубний С.Великий код України-Русі / Сергій Піддубний. Київ: ФОП Стебеляк О.М., 2017. 512 с.

16. Плачинда С. Міфи і легенди Давньої України. Київ: ФОП Стебеляк А.О., 2023. 304с.

17. Причепій Є.М. Богиня-Космос і сімка Божеств у первісних міфологічних уявленнях. Монографія. Київ: Інститут культурології НАМ України, 2018. 336 с.

18. Сележан Йосип-Тодосій. Основи національного виховання: українознавство: ритуально-міфологічна культура українців: хрестоматія. Книги-XXI, 2005. 270 с.

19. Силенко Л. Мага Віра. Нью-Йорк, 1979. 1430 с.

20. Сирцова О.М. Людське і надлюдське: відгомін апокрифів про Симона Волхва в “Повістях минулих літ”: Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури:[зб. наук. праць; вип. XXXI]. Київ.: Міленіум, 2013. С.49-54.

21.Слов’янська міфологія: у що вірили пращури українців? URL: <https://starapravda.com.ua/blog/slavyanskaya-myfologyya-vo-chto-veryly-predky-ukrainczev/> (дата звернення: 12.04.2023).

22. Сміт Е. Національна ідентичність. Київ: Основи, 1994. 224 с.

23.Судин Д. Національні міфи в сучасній Україні// Україна модерна: Міжнародний літературний часопис. URL: <https://uamoderna.com/md/sudyn-national-myths> (дата звернення: 15.03.2023)

24. Шпоть О.С. “Велесова Книга” - як фрагмент з історії демократії. Науково-популярне видання. Київ: ПП "Коронатор". 2006. 62 с.
25. Шумило С. Історія: Протистояння християнства і язичництва на Русі: від Оскольда до Володимира. URL: <http://www.religion.in.ua/main/history/22778-protistoyannya-yazichnictva-i-xristiyanstva-na-rusi-vid-oskolda-do-volodimira.html> (дата звернення: 24.03.2023).
26. Taylor Ch. Sources of the self: the making of the modern identity. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1989. 624 с.
27. Slavic Paganism in Kievan Russia and the Coming of Christianity. By Yaroslav V. Riabinin. Published Online (2007) URL: <https://www.medievalists.net/2009/09/slavic-paganism-in-kievan-russia-and-the-coming-of-christianity/> (дата звернення 24.03.2023).